

Ἡ Μεσσηνία
Μέχρις Ἐσθραμηνίου
Στάσις τοῦ Σ. Πλατανόπουλου

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ

Ἐν Τριπόλει

1895

531

PA

6.959

531
PA
6959

1781

Η ΜΕΣΣΗΝΙΑ

ΜΕΧΡΙΣ ΕΠΑΜΙΝΩΝΔΟΥ

ΔΙΑΔΕΞΙΣ

ΓΕΧΟΜΕΝΗ ΕΝ ΤΗ ΛΕΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ 'Ο ΕΡΜΗΣ,
ΕΝ ΚΑΛΑΜΑΙΣ ΤΗ 8 ΜΑΙΟΥ 1894

ΥΠΟ

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Γουναρσία: 7ου

ΕΝ ΠΥΡΡΩ:

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ « ΑΥΓΗΣ »

1895

Τοῖς ἀναγνώσταις

Καθηγητῆς τοῦ ἐν Καλύμιας Γυμνασίου κατὰ Μάϊον ε. ε. ὦν καὶ ὑπὸ τῆς ἐκεῖ ἐμπορ.κῆς λέσχης παρακληθεὶς παρεσκεύασα κατὰ τὸ ἐνδόν, ἔχων ὑπ' ὄψει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἰδίᾳ πλὴν ἄλλων τοὺς Bursian, Buchon, Baedeker, Κούρτιον καὶ Κομνητὸν, τὴν ἀρὰ χεῖρας συνοπτικὴν γεωγραφίαν, τοπογραφίαν, καὶ ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων Μεσσηνίων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι Χριστοῦ διαιρέσας αὐτὴν εἰς δύο διαλέξεις, ἃς ἀπήγγειλα ἐν τῇ εἰρημένῃ λέσχῃ.

Ταύτην λοιπὸν χάριν τῶν Μεσσηνίων μάλιστα δημοσιεύσας, ὦν ἐν τῇ νῦν πρωτευούσῃ ἡδιστα ἐπὶ ἔτος διέμεινα καὶ εἰδίδαξα, ἰδίᾳ δὲ χάριν τῆς νεολαίας, ἐφ' ἧς πᾶσαι αἱ ἐθνικαὶ ἐλπίδες ἡμῶν κεῖνται, αἰτοῦμαι συγγνώμην διὰ τὰ τυχόν ἡμαρτημένα ἐν τῷ βιβλίῳ, θὰ ἐθεώρουν δ' ἑμαυτὸν εὐτυχῆ, ἐὰν ἡ δημοσίευσις αὐτοῦ ἤθελε παράσχει ἠθικὸν τι ὄφελος τοῖς ἀναγνώσταις.

Ἐγράφον ἐν Πύργῳ τῇ 14 Δεκεμβρίου 1894

Γεώργιος Παπανδρέου.

Η ΜΕΣΣΗΝΙΑ

ΜΕΧΡΙΣ ΕΠΑΜΙΝΩΝΔΟΥ.

Διάλεξις γενομένη ἐν τῇ λέσχῃ τοῦ Ἐμπορικοῦ
Συλλόγου ὁ «Ἑρμῆς» ἐν Καλάμαις
τῇ 8ῃ Μαΐου 1894.

Ἰπὸ

ΓΕΩΡΓ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Καλάμαις Γυμνασίου

Ἀξιότιμοι κύριοι καὶ κύριοι.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν πολυτίμων λειψάνων τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐκλείας τῶν ἀνασκαφέντων καὶ καταταθέντων ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσεῖῳ τῆς Ὀλυμπίας ἀνάκειται ἐν μεγαλοπρεπεί στάσει δραπέτης τῆς καταστροφῆς καὶ τὸ ὀνομαστὸν μαρμαρίνον ἄγαλμα τῆς Νίκης τοῦ ἐκ Θράκης γλύπτου Παιωνίου. Ἡ Νίκη αὕτη ἰσταμένη τότε ἐπὶ ὑψηλοτάτου βάθρου ἐξ ἑπτὰ τριγωνικῶν μαρμαρίνων σπονδύλων ΝΑ. τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν ὑπαιθρῳ εὐρεθῆ περιῖπου ἐν τῇ αὐτῇ θέσει κατερριμμένη καὶ ἠκρωτηριασμένη. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλην τὴν βλάβην ἣν ἔχει ὑπεστῆ, δεικνύει προφανῶς τὴν ἰδέαν τῶν ἀφιερωτῶν. Παρεστάθη δηλ. ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ὡς ἰσταμένη εἰς τὸν αἰθέρα με ἀνοικτὰς καὶ μεγάλας πτέρυγας με ἀναστυρμένον καὶ φουσκωμένον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου τὸ ἱμάτιον καὶ κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς ἐτέρας χειρὸς τὸ ἱμάτιον, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας στέφανον ὑάφνης. Ὅπισθεν τῶν ποδῶν αὐτῆς ἵπταται ἀετὸς οἰανεὶ ὑποβοηθῶν τὴν πτήσιν, ἔμπροσθεν δὲ αὐτῶν διὰ ζωγραφιῶν. ἐζωγραφοῦντο νέφη, ἐφ' ὧν ἵπταται. Ἡ χαρὰ, μεθ' ἧς φαίνεται πετῶσα εἰς τὰ ὕψη ἡ Νίκη αὕτη, ἀναμιμνήσκει εἰς τὸν θεατὴν τὴν ἀγαλλίασιν ἣν ἠθάνοντο οἱ ἀναθίντες αὐτὴν τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ Μεσσηνιοῖ ἐν Ναυπύκτου, ὅτε κατατροπώσαντες μετὰ τῶν Ἀθηναίων τοὺς Σπαρτιάτας,

ἐν Πύλῳ καὶ Σφακτηρίᾳ τῷ 425 π. Χ. ἐξεδικοῦντο αὐτοὺς διὰ τὰς ἀπείρους συμφορὰς, ἃς εἶχον προξενήσει εἰς τὴν πατρίδα των. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύμπας ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος παρηκολούθει μετὰ συγκινήσεως τὰς περιπετείας τῶν Μεσσηνίων καὶ συνέχαιρε μὲν μὲ τοὺς πολυπαθεῖς ἐκείνους εὐτυχοῦντας, συνεθλίβετο δὲ μετ' αὐτῶν δυστυχοῦντων. Τοιοῦτο λ. χ. συναίσθημα μᾶς διέσωσεν ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς του ἐκδηλωθὲν τῷ 368 π. Χ. κατὰ τὴν τέλει τῶν ἀγῶνων ἐν Ὀλυμπίᾳ. Γνωστὸν ὅτι ἡ τῶν Ὀλυμπίων πανήγυρις ἦτο ἡ ἐπιστημότερα πασῶν τῶν πανελληνίων τοιοῦτων καὶ ἐτελεῖτο κατὰ τετραετίαν κατὰ τὴν πρώτην πανσέληνον μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς ἐν τῷ ἱερῷ χώρῳ τῆς ἐσχάτως ἀνασκαφείσης Ὀλυμπίας τῆς κειμένης ἐν τῇ Πισάτιδι τῆς Ἡλείας ἐπὶ τῆς γωνίας τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν Κλαδέου καὶ Ἀλφειοῦ· συνήρχοντο δ' εἰς αὐτὴν παντοδαποὶ θεαταὶ ἀπὸ περὰ τῶν τῆς γῆς πλὴν τῶν γυναικῶν, ἀλλ' ἐδικαιούντο νὰ μετέχωσι τῶν ἀγῶνων ὡς ἀγωνισταὶ μόνον ἐλεύθεροι Ἕλληνες ἐπίτιμοι. Δόξα καὶ τιμὴ μεγίστη ἦτο ἡ νίκη διὰ τε τοὺς νικητὰς καὶ τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ τοὺς συγγενεῖς.

Ἐν ᾧ λοιπὸν οἱ Μεσσηνιοὶ ἐξ ἀρχῆς μετεῖχον τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων καὶ ἐνίκησαν ἐν αὐτοῖς τῷ μὲν 678 π. Χ. ὁ Ἀνδροκλῆς, τῷ δὲ 764 ὁ Πολυχάρης, τῷ δὲ 752 ὁ Δαϊκλῆς, τῷ δὲ 748 ὁ Ἀντικλῆς, τῷ δὲ 744 ὁ Ξενοκλῆς ἢ Ξενόδοκος, τῷ δὲ 740 καὶ 736 διαρκούντος τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου οἱ Δωτάδης καὶ Λεωχάρης, πάντες Μεσσηνιοὶ, αἴφνης ὑποδούλωθισης τῆς Μεσσηνίας μετὰ τὸν ἀ. μεσσηνιακὸν πόλεμον καὶ μὴ ἐχόντων τὸ δικαίωμα τῶν Μεσσηνίων ὡς δούλων νὰ μετέχωσι τῶν ἀγῶνων, ὑπὸ ἀγαλλιάσεως καὶ ἀπλέρτου ἐνθουσιασμοῦ, λέγει ὁ Ξενοφῶν, κατελήφθη ἡ ἐν Ὀλυμπίᾳ πανηγυρίζουσα Ἑλλάς τῷ 368 π. Χ., ἐν ἔτος δηλ. μετὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Μεσσηνίας ὑπὸ τοῦ Ἐπαμινώνδου, ὅτε ὁ κῆρυξ μεγάλη φωνῆ ἀνεκέρυζεν εἰς τὸν ἐκεί συνηγμένον κόσμον ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ σταδίου ἐνίκησεν ὁ Μεσσηνίος Δαμίσκος. Δάκρυα χαρῆς ἔχυσε τότε ἡ Ἑλλάς διότι μία Ἑλληνικὴ φυλὴ ἐπὶ 400 ἔτη δουλεύουσα ὑπὸ σκληρὸν ζυγὸν ὡς ἐλεύθερα πολιτεία τότε ἐδ. καιοῦτο νὰ μετάσχη τῶν πανελληνίων ἀγῶνων καὶ ἐκ συμπτώσεως ἐνίκησεν ἀμέσως Μεσσηνίος.

Ἄλλ' αἱ συμπάθειαι αὗται τοῦ Ἑλληνικοῦ πρός τοὺς δυνάμειους Μεσσηνίους ἦτο λογικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερβολικῆς φιλοπατρίας, ἣν εὐτα

καὶ δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι ἐδείξαν, καὶ τῶν ἀνεξαν-τλήτων δυστυχιῶν καὶ παθημάτων ἅπερ παρεκλούθησαν αὐτοῦς, ὥστε ὑπὸ πάντων νὰ ὑμολογῆται ὅτι ἀδίκως ἔπασχον. Τῷ ὄντι δὲ ἡ ἰδιαιτέρα ἱστορία τῆς Μεσσηνίας ἐν τῇ πενιχρότητι καὶ ἀφανείᾳ αὐτῆς ἐδίδαξε τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ ταύτης τὴν ἀνθρωπότητα τὰ εὐγενέστερα τῶν αἰσθημάτων, τ. ε. τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα. τὸ μέχρις ἐξοντώσεως μῖπος κατὰ τῶν τυράννων, τὸν ἄπειρον ἡρωϊσμόν ἐν τοῖς ὑπὲρ πατρίδος ἀγωσι καὶ τὴν μετὰ πεποιθήσεως ἔμμονὴν εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ τὰ πάτρια ἔθιμα. Ἐξετάζων δὲ πᾶς τις σήμερον τὰ δεινοπαθήματα τῆς φυλῆς μας ὑπὸ τὴν του ρικὴν τυραννίαν, τῶν Πολωνῶν ὑπὸ τὴν ῥωσικὴν καὶ ἄλλων ὑπ' ἄλλους, ἀναμιμνήσκειται ἄκων τὰ παθήματα τῶν Μεσσηνίων ἐκ τῆς ἐγκρίτου ἀρχαιότητος, μὲ τὴν διαφωρὰν ὅτι τὰ παθήματα ἐκεῖνα προήρχοντο παρ' ὁμοδόξων, ὁμογλώσσων καὶ ὁμοφύλων, ὅπερ ἔτι μᾶλλον θλιβερώτερον ἦτο.— Ἄλλ', ὡς δὲν ἀγνοεῖτε, οἱ ἀδικόποιοι ἐκεῖνοι φυλετικοὶ ἀγῶνες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους, καθὼς οἱ Μεσσην. πόλεμοι, οἱ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἄργους, ὁ Πελοποννησιακός, οἱ ἱεροὶ πόλεμοι, ὁ κορινθιακός, οἱ θηβαϊκοί, οἱ μακεδονικοί, οἱ τῶν διαδοχῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου πρὸς ἀλλήλους, οἱ τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς Αἰτωλικούς, καὶ πάντες οἱ λοιποὶ μεταξὺ Ἑλλήνων γενόμενοι, ἦσαν δυστυχῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἐσφαλμένης ἀρχῆς τῶν Ἑλλήνων, οἱτινες ἐν ᾧ ἐν τοῖς τέχναις, ἐν ταῖς ἐπιστήμασι, ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις διήγειραν ἀείποτε καὶ ἐξεγέρουσι τὸν θαυμασμόν τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἐνόησαν τὸ σπουδαιότατον πολιτικὸν ἀξίωμα, ὅτι ἐν τῇ ἐνόητι καὶ οὐχὶ ἐν τῷ ἀλληλοσπαραγμῷ ἔγκειται ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐν ᾧ μὲ τὰς πελωρίας δυνάμεις, ἃς εἶχον, ἠδύναντο συνησπισμέναι νὰ ὑποταξοῦσι καὶ ἐξελληνίσωσι τὴν οἰκουμένην, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη ἴσως σήμερον ἄλλη φυλὴ, ἐξήντησαν ταύτας ὅπως σπαραξώσιν ἀλλήλους καὶ γείνωσιν ἔρμαιον τοῦ τυχόντος κατακτητοῦ, αἱ δὲ φωναὶ ὀλίγων ἀνδρῶν, οἶον τοῦ Περικλέους, τοῦ Καλλικρατίδα, τοῦ Ἀγχιλάου, τοῦ Ἰσοκράτους, κλ. περὶ πανελληνίου ἐργασίας δὲν ἴσχυσαν νὰ μεταβάλλωσι τὸ τοπικιστικὸν ρεῦμα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθῇ ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Μέγας Ἀλεξάνδρος, ὁ παμφεγγής ἡλιος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἵνα καταδείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἡνωμένου Ἑλληνισμοῦ ὑπὲρ τοὺς βασιβάρους, τοῦ ὁποῦ ὅμως αἱ ἔργαται ἡλλα-

ρώθησαν με· αὐτὸν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἀλληλοσπαρχμοῦ. Αἰ-
 τοῦμαι δὲ συγγνώμην διὰ τὴν παρέκδοσιν ταύτην ἀπὸ τοῦ θέματός
 μου, εἰς ἣν ἔλαθον ἐμαυτὸν εἰσελθὼν, διότι βλέπομεν, ὅτι καὶ σήμερον
 μετὰ τὴν πολιτικὴν σύμπηξιν τῶν ἐθνῶν εἰς μεγάλα κράτη μερικοὶ ἐκ
 τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθοῦμεν νὰ ἔχωμεν μωρὰς τοπικισμοῦ ιδέας καὶ
 ἀφελῶς νὰ λέγωμεν ξένον οἱ Καλάμιοι τὸν Θεσσαλὸν, ξένον οἱ Κερκυ-
 ραῖοι τὸν Πελοποννήσιον, ξένον οἱ Εὐβοεῖς τὸν Μακεδόνα ἢ μικρασια-
 τὴν Ἑλληνα ἢ Κρήτα, κτλ. ὡτὰν νὰ μὴ εἴμεθα πάντες ἀδελφοί, ὡ-
 σὰν νὰ μὴ ἔχωμεν τὰ αὐτὰ συμφέροντα, τὰς αὐτὰς ἀρχὰς καὶ παραδό-
 σεις, τὸ αὐτὸ ὀρθόσκειμα καὶ τὰ αὐτὰ ἔθιμα, ὡσὰν ἡ βλάβη μιᾶς γω-
 νίας ἑλληνικῆς νὰ μὴ συνεπάγεται τὸν ὄλεθρον καὶ τῶν ἄλλων, ὡτὰν
 νὰ μὴ πιέζη πάντας ἡ αὐτὴ συμφορὰ, ὁ τουρκικὸς δηλ. ζυγὸς, ἡ βουλ-
 γαρικὴ μεγαλομανία καὶ τὸ σκληροτράχηλον τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλω-
 ματίας, ἵνα παραδράμωμεν τὴν ἐσωτερικὴν καχεξίαν, ὡσὰν νὰ μὴ ζη-
 τῶσιν οἱ ἰσχυροὶ ὅλους ἡμᾶς νὰ καταβροχθίσωσιν, εἰ δυνατὸν, καὶ ὡ-
 σὰν νὰ μὴ ἐργαζώμεθα ὅλοι ἐθνικῶς ὑπὲρ τῆς μεγάλης πατρίδος, ἐν
 ᾧ ὀφείλομεν νὰ νομιζώμεν καὶ λέγωμεν ξένους τοὺς Τούρκους, τοὺς Βουλ-
 γάρους, τοὺς Αὐστριακοὺς, τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ λοιποὺς, ὅσοι τυχὸν κω-
 λούσι τὸ ἐθνικὸν μας ἔργον, νὰ στιγματίζωμεν δὲ τούναντίον τὴν μι-
 σοξενίαν γεταξὺ Ἑλλήνων τὴν πολλαχοῦ παρατηρουμένην, ἣτις προ-
 καλεῖ ἐκ τούτου ὀλέθρια τοπικὰ μίση.

Ὁ σπαρτιατικὸς λοιπὸν ζυγὸς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Μεσσηνίων καὶ ἡ ἰ-
 σχυροτάτη τούτω. ἀντίδρασις καὶ ἐθνικὴ συνείδησις, καίτοι μεταξὺ
 Ἑλλήνων συνέβησαν, πρόκεινται ὅμως ἄριστα παραδείγματα, ὡς
 εἶπον, φιλοπατρίας καὶ μίσους πρὸς τὴν τυραννίαν. Ἄλλ' ὅπως κατα-
 δειχθῆ πῶς ἀνεπτύχθη τὸ ἀμειψίον ἐκεῖνο μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ
 Μεσσηνίων ἐχθιστοῦ μίστος καὶ τὸ μεσσηνικὸν αἴσθημα, ἀνάγκη νὰ
 ἐκθέσω τὴν καθ' ὅλου τοπικὴν ἱστορίαν τῶν πολυπαθῶν Μεσσηνίων,
 ὡς ἀπεκάλου ἀυτοῦς οἱ ἀρχαῖοι, αἰτοῦμαι δὲ τόσον τὴν εὐμενῆ ἐπιει-
 κειαν τοῦ εὐγενοῦς ἀκροατηρίου ἀπέναντι τῶν δυσχερειῶν, ἃς παρουσι-
 αζει ἡ τοιαύτη ἐργασία, ὅσον καὶ συγγνώμην, ἐάν εἰς μείζοντας λεπτο-
 μερείαις εἰσέλθω ἔχων τὴν τιμὴν νὰ ὑμιλῶ πρὸς Μεσσηνίους περὶ τῆς
 ἀρχαίας τοπικῆς αὐτῶν ἱστορίας, ἂν καὶ τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῆς θὰ ἐ-
 πλήρουν ὀλοκλήρους τόμους. Θὰ πᾶς παραλέσω δὲ καὶ αὐτοῖς, καὶ μὲ τὸν
 κίνδυνον νὰ φανῶ ἄγληρὸς, νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε τὴν παρέκδοσιν νὰ εἴπω

ὅτι ἀνερευνῶν τὰς ἱστορικὰς καὶ γεωγραφικὰς πηγὰς καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων καὶ ἐκ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, Γερμανῶν, Γάλλων καὶ Ἰταλῶν συγγραφέων, ὅπως συγκεντρώσω τὰ σχετικὰ περὶ τῆς Ἡλείας, Ἀρχαίας καὶ Καλαβρύτων, εἰς ὧν τὴν ἱστορίαν ἀσχολοῦμαι καὶ δημοσιεύω, εὐρον μετ' ἐκπλήξεως δι' ὅλας τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοσαῦτα πράγματα ἀγνοούμενα καὶ ὑπὸ τῶν λογικωτέρων τοῦ ἔθνους μας, ὧν ἔπρεπε νὰ εἶνε ἡ ἕμεσος μέριμνα, καὶ τοσαύτας λεπτομερείας, ὥστε θαρρύνοντως τολμῶ νὰ εἶπω ὅτι εἶνε κρῖμα διότι οὔτε ἡ πολιτεία οὔτε ἡ κοινωνία οὔτε οἱ πλούσιοί μας ἐφρόντισαν νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς δυναμίτιδας νὰ ἐργασθῶσι πρὸς ἀποτέλεσμα τοπικῶν ἱστοριῶν διὰ πᾶσαν χώραν τοῦ ἔθνους μας, ἐλάχισται δὲ μέχρι τοῦδε τοπικαὶ ἱστορίαι συνεγράφησαν, ἐν ᾧ ἂν πᾶσαι αἰκιστὰ μέρος ἐξηκριβοῦντο, καὶ ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἱστορία θὰ ἐμεγαλύνετο καὶ τὸ ἐθνικὸν γόητρον ἐπὶ μᾶλλον θ' ἀνεπτύσσετο. Ἐκάστη γωνία ἑλληνικὴ, κύριος, ἐκάστη σπιθαμὴ τῆς Ἑλλάδος τῆς ζώσης ἤδη ἱστορικῶς ἐπέλεινα τῶν τριῶν χιλιετηρίδων, περιέχει τόσην ἱστορίαν καὶ τόσα παραδείγματα πρὸς μίμησιν καὶ ἐκ τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς δουλείας καὶ ἐκ τῆς βυζαντινῆς εὐκλείας καὶ ἐκ τῆς φραγκικῆς, βενετικῆς καὶ τουρκικῆς κατακτητήσεως, καὶ ἐκ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐκ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως καὶ ἐκ τοῦ καθόλου ἐθνικοῦ βίου, ὥστε αἱ πέτραι αὐταὶ, τὰ μνήματα τῶν νεκρῶν, αὐτὸ τὸ ἄφωτον ἔδαφος, ἐάν ἐγνωρίζομεν τὴν ἱστορίαν του, θὰ μᾶς καθίστα, νομιζῶ, ἐκ φιλοτιμίας πολὺ καλλιτέρους τῆς νῦν ἡμῶν καταστάσεως, καθ' ἣν νεναρχωμένοι ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ψευδοπολιτισμοῦ φελλίζομεν ἐπιχαρίτως γαλλικὰς φράσεις πρὸς ἔνδειξιν εὐγενείας καὶ μεταφράζομεν καὶ ἀναγινώσκομεν ἀπλήστως ἄσεμνα πολλάκις γαλλικὰ καὶ ξένα μυθιστορήματα, παραμελοῦντες τὸν ζωντανὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν, ἐν ᾧ οἱ Εὐρωπαῖοι λατρεύουσι καὶ τὰ ληπτρικά φρούρια τῶν ἱπποτῶν τοῦ μεσαιῶνος, διότι δὲν ἔχουσιν ἄλλα περιφανέστερα καὶ ἱστορικώτερα μνημεῖα.

Ἡ Μεσσηνία λοιπὸν εὐρίσκεται κατὰ πρῶτον κατοικοῦμένη ὑπὸ τῶν Πελασγῶν, τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης γεωργικῆς καθαρῶς φυλῆς, ἐξ ἧς ἐζυμώθη καὶ ἐπλάσθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος· ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 1500 μέχρι τοῦ 1000 π. Χ. περίπου, ἦται κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἄπειροι συνέβησαν ἐν τῇ Ἑλλάδι μεταναστάσεις καὶ μετακινήσεις τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φυλῶν· καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ λοιπὸν ἡ ὑπὸ τοῦ περιη-

γητοῦ Πausανίου διασωθεῖσα παράδοσις ἀναφέρει ὅτι πρῶτοι εἰσῆλ-
 θον καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Παμῖσου ἐκ Λακωνίας καὶ
 Ἄργους οἱ Λέλεγες ὑπὸ τὸν ἐκ Σπάρτης Πολυκάονα καὶ τὴν ἐξ Ἄρ-
 γους σύζυγον αὐτοῦ Μεσσηνίαν, ἐξ ἧς καὶ ἡ χώρα ἐκλήθη· ἔκτισαν δὲ
 καὶ τὴν πρωτεύουσαν Ἀθανίαν, ἐν ἧ ἔβασιλευον καὶ ὁ Πολυκάων καὶ
 οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἐπὶ πάντε γενεάς· μετὰ τοὺς Λέλεγας ἔχομεν δευτέ-
 ραν τὴν ἐξ Ἀρκαδίας καταβάσιν ἰποίκων, τῶν Καυκῶνων ὑπὸ τὸν
 Καύκωνα, ἀναμιχθῆντων μετὰ τῶν λοιπῶν, οἵτινες ἰκομίσαν ἐκαῖθεν καὶ
 τὴν μυστικὴν τελευτὴν πρὸς τιμὴν τῶν μεγάλων Θεῶν Δῆμητρος καὶ
 Περσεφόνης, ἧτις μέχρι τέλους ἦν μία τῶν μεγαλοπρεπεστέρων ἑορτῶν
 ἐν Μεσσηνίᾳ. Τρίτη ἐπιδρομὴ λαμβάνει χώραν ἐν τῇ δυσμικῇ παραλίᾳ
 ἐκ μέρους αἰολικῶν καὶ μινυακῶν φύλων ἐκ Θεσσαλίας καὶ ὁ μὲν Περι-
 ήρης ὁ τοῦ Αἰόλου υἱὸς ἐκλιπούσας τῆς γενεᾶς τοῦ Πολυκάονος ἐβασι-
 λευσεν ἐπὶ τῆς δυτικῆς χώρας καὶ ἔκτισεν ὡς πρωτεύουσαν τὴν Ἀρή-
 νην ἐπὶ τοῦ νῦν βορροῦ τοῦ Κατάφακα ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀρήνης ὀ-
 νομάσας, εἰς δὲ τὸν Μελανέα ἔδωκε πρὸς κατοικίαν νέαν αὐτῆς πόλιν
 ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ ἄνω Παμῖσου κτισθεῖσαν, τὴν ἐκ τῆς γυναικὸς αὐ-
 τοῦ κληθεῖσαν Οἰχαλίαν καὶ τούτου τοῦ Μελανθείου υἱὸς ἦτο ὁ Εὐρύτος,
 χάριν τῆς ὠραίας κόρης τοῦ ὁποῖου Ἰόλης ὁ Ἡρακλῆς ἐξεπόρθησε τὴν
 Οἰχαλίαν καὶ ἔλαβε τὴν Ἰόλην αἰχμάλωτον καὶ γυναῖκα, ἃν καὶ ἐπὶ
 τοῦ ζητήματος τούτου διαφωνοῦσιν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι γεωγράφοι, ἐ-
 πειδὴ τινὲς μὲν τούτων νομίζουσιν ὡς Οἰχαλίαν τοῦ Εὐρύτου τὴν ἐν
 Εὐβοίᾳ καὶ ἄλλοι τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ· ὁ δὲ τοῦ Περιήρου υἱὸς Ἀφαρεὺς
 ἔδωκεν εἰς τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Νηλέα ἐλθόντα μετὰ νέων Αἰολέων
 τὴν Πύλον, ἵνα βασιλεύῃ ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' ἀφοῦ τὰ τέκνα τοῦ Ἀφαρέ-
 ως, καὶ ὁ ἀνδρεῖος Ἴδας καὶ ὁ ὄξυδερκέστατος Λυγκεύς ὁ Ἀργοναύτης,
 οὗ ἡ προνομία « ἔχει ὄμμα Λυγκίως » λεγομένη ἐπὶ τῶν ὄξυδερκε-
 στάτων, ἐφρονεῦθησαν ἐν μάχῃ περὶ κατοχῆς βοῶν ὑπὸ τῶν ἐκ Σπάρ-
 τῆς Διοσκούρων, ἐβασιλευσεν ἐπὶ τῆς δυσμικῆς παραλίας μόνος ὁ υἱὸς
 τοῦ Νηλέως ὁ περιόνυμος Γερήνιος ἰππότης Νέστωρ ἀπὸ τῆς Πύλου,
 ἐν ᾗ ἡ ἀνατολικὴ τῆς κοιλάδος τοῦ Παμῖσου Μεσσηνία ἠνώθη μετὰ
 τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀτρεϊδῶν Ἀγαμέμνονος καὶ Μενελάου· διότι ἐν
 τοῖς ὁμηρικαῖς ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Ἀγαμέμνωνος θῆλον νὰ πείσῃ τὸν Ἀ-
 χιλλέα νὰ πύσῃ τὴν ὀργὴν του κατὰ τῶν Ἑλλήνων πιεζομένων ὑπὸ
 τῶν Τρώων διδοὺς εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον καὶ ὡς προῖκα

ἑπτὰ πόλεις παραλίους ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσσηνίᾳ.

Τρεῖς δὲ μοί εἰσι θυγατρὲς ἐνὶ μεγάρῳ εὐπήκτω
 Χρυσόθεμις καὶ Λασθίκη καὶ Ἰριάνασσα·
 Τάων ἦν κ' ἐθέλῃσι φίλην ἀνάεδνον ἀγέσθω
 πρὸς οἶκον Πηλῆος· ἐγὼ δ' ἐπὶ μείλια δώσω
 πολλὰ μάλ' ὅσ' οὐπω τις εἴη ἐπέδωκε θυγατρί.
 ἑπτὰ δὲ οἱ δώσω εὐναίόμενα πτολιέθρα,
 Καρδαμύλην Ἐνόπην τε καὶ Ἴρην ποιήσσαν
 Φηράς τε Ζαθείας ἠδ' Ἄνθειαν βαθύλειμον,
 καλὴν τ' Αἰπειαν καὶ Πήδασον ἀμπελόεσσαν.
 Πᾶσαι δ' ἐγγύς ἀλλὸς νέαται Πύλον ἡμαθόεντος·
 ἐν δ' ἄνδρες ναίουσι πολύρρηγες πολυβοῦται,
 οἱ κὲ ἐδωτήνησι θεὸν ὧς τιμήσουσιν.

Ὑπὸ τὸν Νέστορα λοιπὸν ἀνθεὶ τὸ πυλιακὸν κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ Ἀκρίτα μέχρις Ἀλφειοῦ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πύλον κατὰ τινὰς μὲν τὴν τριφυλιακὴν ἐν τῷ νῦν δήμῳ Ἀρήνης, κατ' ἄλλους δὲ πιθανώτερον τὴν γνωστὴν μεσσηνιακὴν· διότι αἱ διάφοροι θέσεις καὶ ἡ ἐν γένει γεωγραφία τῆς Μεσσηνιαίας ἔχουσι πολλὰ τὰ ἄξια μελέτης, πεισεύω δὲ, ἵνα μὴ ἐξαντλήσω ἤδη τὴν ὑπομονὴν ὑμῶν, ἐν ἄλλῃ διαλέξει νὰ πραγματευθῶ αὐτὴν ἰδιαιτέρως ἀπὸ τῆς ἐδρας ταύτης ἐν σχέσει μετὰ τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τῶν Μεσσηνίων καὶ τῆς μετὰ τὸν Ἐπαμινώνδαν ἱστορίας αὐτῶν, ἐὰν καὶ ἡ ὑμετέρα εὐγενὴς ἀνοχὴ καὶ ἡ ἐπιμελητεία τοῦ σεβαστοῦ τούτου συλλόγου μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ λάβω καὶ αὐτὴς τὴν τιμὴν ταύτην. Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαι νὰ εἶπω ὅτι ἕνεκα τῶν ὀλίγων ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ἃς εἶχον οἱ κατὰ πρῶτον ἐπὶ Ὀθωνος ὀνομάσαντες τὰς ἐπαρχίας καὶ τοὺς δήμους, καὶ ἕνεκα ἴσως καὶ ἐπιπολαιότητος ἐσφαλμένως ὠνόμασαν πολλὰ, οὐδὲν λ. χ. γελοιότερον ἱστορικῶς τῶν ὀνομάτων τῶν νῦν ἐπαρχιῶν Ὀλυμπίας καὶ Τριφυλίας· διότι Ὀλυμπία μὲν παρ' ἀρχαίους ἐκαλεῖτο ἡ πανηγυρίστρα, ἐν ἣ ἐτελοῦντο οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καὶ οὐδὲν πλέον. Τριφυλία δὲ γῶρα καθαρῶς ἡλειακῆ, ἐκαλεῖτο ἡ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Νέδας καὶ Ἀλφειοῦ χώρα, ἦτοι οἱ νῦν τρεῖς πεδῖνοι δῆμοι τῆς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας, δηλ. Ἀσθῆνη, Βώλακος καὶ Σκιλλοῦντος, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι τρεῖς, Φιγαλίας, Ἀνδριτζαίνης καὶ Ἀλιφείρας ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν· οὕτω λοιπὸν ἡ μὲν νῦν ἐπαρχία Ὀλυμπίας ἔπρεπε γὰ καλεῖται Τριφυ-

λία καὶ νὰ συνδέηται, ὡς ἔπρεπε φυσικῶς καὶ ἱστορικῶς, οὐχὶ μετὰ τῆς Μεσσηνίας, ἀλλὰ μετὰ τῆς Ἡλείας, ἣ δὲ νῦν ἐπαρχία Τριφυλίας νὰ καλῆται Κυπαρισσίας ἢ δι' ἄλλου σχετικῆς ὀνόματος.

Ἄλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τῶν Ἀτρειδῶν φαίνεται ὅτι προσηρτήθη καὶ ἡ ἀνατολικὴ Μεσσηνία εἰς τὸ κράτος τοῦ πυλικοῦ οἴκου τοῦ Νέστορος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Νέστορος, βασιλεύοντος ἐν Μεσσηνίᾳ ἐκ Πύλου, ἐπῆθεν ἡ τῶν Δωριέων καθόδος εἰς Πηλοπόννητον, περὶ τὸ 1000 π. Χ. ἤ τις ἕρδην τὰς πολιτικὰς σχέσεις τῆς γερσονήσου μετέθελε. Κατὰ τὴν παράδοσιν λοιπὸν τρεῖς ἦσαν οἱ ἄρχοντες τῶν Δωριέων Ἡρακλεΐδαι, ὁ Τήμενος, ὁ Κρεσφόντης καὶ τὰ τέκνα τοῦ ἐν τῇ στρατείᾳ ἀποθανόντος Ἀριστοδήμου. Καὶ ὁ μὲν Τήμενος ὡς πρεσβύτερος ἔλαβεν ἀνατιθηρῆτως τὴν Ἀργολίδα, ἣν ἐζήτησε, θέλων ὅμως ὁ Κρεσφόντης νὰ λάβῃ τὴν εὐφορον Μεσσηνίαν, συνεννοεῖται μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου Τημένου ἐπὶ ζημίᾳ τῶν τρίτων, καὶ ἐνῆ ἀπεφασίσθη νὰ γείνη διὰ κλήρου ἡ ἐκλογή περὶ τοῦ τίς θὰ ἐλάβη τὴν Μεσσηνίαν, ἐρρίφθη ἐπὶ τῆς κληρωτίδος ὑπὸ μὲν τοῦ Κρεσφόντου μᾶζα ὀπτῆς γῆς, ὑπὸ δὲ τῶν παιδῶν τοῦ Ἀριστοδήμου μᾶζα γῆς ὑπὸ ἡλίου μόνον ξηραῖς, καὶ ταῦτα ἐν μυστικῇ γνώσει τοῦ Τημέμου. ὅτε δὲ ἐπρόκειτο νὰ ἐξαχθῇ ὁ πρῶτος κληρὸς, ὁ τῆς Μεσσηνίας, ἐξήχθη ἐξ ἀνάγκης ὁ τοῦ Κρεσφόντου, διότι ὁ ἄλλος εἶχε τριβῆ ἐντὸς τῆς ὑδρίας ὡς ἐξ ἀπλοῦ χρώματος. Ἐντούτοις ἡ χώρα τῶν ἀδικηθέντων, ὀηλ. ἡ Σπάρτη, εὐνοηθεῖσα ὑπὸ τῆς τύχης, ἀπέβη πολὺ ἐνδοξοτέρα τῶν ἄλλων δύο τῶν νομιζόντων ὅτι ἐπέτυχον ἐν τῇ ἐκλογῇ. Καὶ οἱ μὲν Δωριεῖς τῆς Ἀργολίδος καὶ Λακωνικῆς μετὰ πολυετεῖς ἀγῶνας αἰ μεγάλας θυσίας κατέλαβον καὶ ἐντελῶς ἐξεδώρισαν τὴν χώραν ἐξαλείψαντες σχεδὸν τὰ ἔχνη τῆς βοτῆρας πολιτικῆς καταστάσεως καὶ τοὺς κατοίκους εἰς ὑποτελεῖς καὶ δούλους μεταβαλόντες. Ἄλλ' ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ διότι οἱ κάτοικοι ἐξέλαβον τοὺς Δωριεῖς ὡς Μινύας καὶ ἐπιμένει συγγενεῖς καὶ διότι ὁ Κρεσφόντης φαίνεται ὅτι φιλανθρωπότερον προσηνέχθη, δὲν ἐγένετο μετὰ τὸν ἀγῶνα καὶ διὰ συνθήκης ἀπεφασίσθη νὰ ἀναμοιρῶσιν οἱ κάτοικοι τὴν γῆν μετὰ τῶν Δωριέων διατηροῦντες τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα, καὶ μόνον τὰ ἐξοχώτερα τῶν ἀριστοκρατικῶν γενῶν, οἷον οἱ τῆς ἡγεμονεύοντες Νηλεΐδαι, οἱ Μεδοντίδαι καὶ ἄλλοι ἔφυγον εἰς Ἀχαΐαν καὶ Μικρὰν Ἀσίαν. Ἰδρυσεν ὅμως ὁ Κρεσφόντης νέαν πρωτεύουσαν ἐπίσης ἐν τῇ ἄνω κοιλάδι τοῦ Παμίσου, τὴν Στενούκλα-

ρον, ἀψ' ἧς ὡ; δωρικῆς ἀκροπόλεως ἐκυβέρεια τὴν χώραν οὕτω δὲ ἡ Στενούκλαρος γίνεται ἡ τετάρτη πρωτεύουσα μετὰ τὰς ἐπὶ τῶν προτέρων δυναστειῶν Ἀνδανίαν, Ἀρήνην καὶ Πύλον. Ἄλλ' ἵνα εὐκολώτερον διοικῆ τὴν χώραν, διήρρεσεν αὐτὴν ὁ Κρεσφόντης εἰς πέντε διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον, ἦτοι τὴν Στενούκλαρον, δηλ. τὴν ἄνω πεδιάδα ἢ τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω Παμίσου ἢ τοῦ νῦν Μαυροζουμένου, διώκει αὐτὸς ἀπειθείας, τὰς δ' ἄλλας τέσσαρας δι' ἀντιβασιλέων, οὓς διώρισε πιθανῶς ἐκ τῆς προτέρας ἀριστοκρατίας καὶ οὐχὶ ἐκ Δωριέων. Ταῦτα δὲ τὰ διαμερίσματα ἦσαν ἡ Πύλος, δηλ. ἡ δυσμικὴ παραλία ἀπὸ Πύλου μέχρι τῆς Νέδας, τὸ Ρίον, δηλ. ἡ χερσόνησος τῆς Μεσσηνίας πρὸς νότον τοῦ εὖν βουνοῦ Λυκοδήμου μετὰ τῶν ἐγγύς νησίδων, ἡ Ὑάμεια εἴτε Ὑαμίτις ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κάτω Παμίσου ἢ τῇ νῦν ἐπαρχία Μεσσηνίας περίπευ, καὶ ἡ Μεσσόλα, ἦτοι ἡ κοίλις τοῦ Νέδωνος καὶ τῶν δυσμικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ταυρέτου μετὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ δόμου Ἀβίας καὶ ἴσως καὶ τοῦ Κερδαμύλης. Συγχρόνως δ' ὁ Κρεσφόντης, ὅπως στερεωθῆ ἐπὶ μᾶλλον, ἔλαβε γυναῖκα τῆς Μεσσηνίας κόρης τοῦ ἰσχυροῦ βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Κυφέλου, ἐξ ἧς πολλὰ τέκνα ἐγεννήθησαν. Ἄλλ' ὅτε μετὰ κλιρὸν κατήργησε τοὺς ἀντιβασιλεῖς καὶ συνεκέντρωσε μὲν τὴν πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς ἑαυτὸν, ἀλλὰ διώκει εὐμενῶς πρὸς τὸν λαόν, δυσχρεστηθέντες οἱ ἀριστοκρατικοὶ Δωριεῖς τε καὶ αὐτόχθονες διότι ἤλαστοῦντο τὰ προνόμια αὐτῶν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, ἐξεγείρουσι στάσιν, ἐν ἧ καὶ αὐτὸν τὸν Κρεσφόντην καὶ ἅπασαν τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ κατασφάζουσι καὶ διοικοῦσιν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν χώραν ἀριστοκρατικῶς. Ἄλλὰ κατὰ τύχην ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Κρεσφόντου Αἴπυτος παιδαγωγούμενος ἐν Ἀρκαδίᾳ παρὰ τῷ πάππῳ αὐτοῦ Κυφέλῳ διετώθη ἐκ τοῦ ὀλέθρου καὶ ὅτε ἠνδρώθη, Ἀρκάδες μετὰ Δωριέων ἐκ Σπάρτης καὶ Ἄργους διὰ τὴν συγγένειαν ἐνθρονίζουσι θριαμβευτικῶς αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς διὰ στρατοῦ. Ἄλλ' ὁ Αἴπυτος καὶ τὰ ἐξέχοντα γένη διὰ περιποιήσεων καὶ τὸν λαόν διὰ δωρεῶν κολακεύσας διόκησεν οὕτω λαμπρῶς, ὥστε καὶ τὴν δυναστείαν αὐτοῦ ἐξησφάλισε καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἐλέγοντο ἔκτοτε Αἰπιτιδαὶ καὶ οὐχὶ Ἡρακλεῖδαι. Ἄλλὰ διὰ τούτων βλέπετις ὅτι ὁ δωρισμὸς δὲν ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς ἐν Μεσσηνίᾳ, ἀλλὰ συνεμορφώθη καὶ συνεχωνεύθη μετὰ τοῦ ἐγγχωρίου στοιχείου, ὥστε ἀποτελέσθη μίξ νέα μᾶζα ἐκ πάντων τῶν ἐκεῖ συνελθόντων φύλων, δηλ. δωρικῶν,

Ἀρχαδικῶν, μινυακῶν, αἰολικῶν. κλ., ἡ ἐγγχώρια Μεσσηνιακῆ, μὴ παραλαβοῦσα ἐκτῆς Δωρικῆς κατακτῆσεως εἰμὴ μόνον σχεδὸν τὴν Δωρικὴν διαλεκτὸν. Ἄλλως τε καὶ παντες οἱ Αἰπυτιδαὶ ἐμερίμνησαν πρὸς τὸ συμφέρον των νὰ προστατεύσωσι καὶ νὰ παγιώσωσι τὸν Μεσσηνιακὸν φυλετικὸν τύπον χαρακτηῖρα. Οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν Γλαῦκος ὁ υἱὸς τοῦ Αἰπύτου καὶ τὸν πατέρα ἐμιμήθη ὡς πρὸς τὰ ἄλλα καὶ τὰς θρησκευτικὰς τοῦ τόπου παραδόσεις· μεγάλως ἀνύψωσε, κοσμήσας τὸ ἐν τῇ κυρῆ τῆς Ἰθάμης ἱερὸν τοῦ Ἰθωμέτα Διὸς καὶ ἠρῶα εἰς τὸν Μαχάονα τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ εἰς τὴν ἠρωίδα Μεσσήνην ἰδρύσας. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰσθμῖος ὡς βασιλεὺς νεα ἠρῶα ἐγγχώρια τοῦ Γοργάσου καὶ Νικουάχου ἰδρύει ἐν Φαραῖς, ὁ τοῦ Ἰσθμίου παῖς Δωτάδας κατασκευάζει τὸ ἐπίνειον τῆς Μοθώνης, καὶ ὁ τοῦ Δωτάδα Συβώτας καθώρισε νὰ γίνηται ἐνιαύσιος θυσία εἰς τὸν ποταμὸν Πάμισον ὡς θεὸν καὶ εἰς τὸν Εὐρυτον, τὸν ἦρωα τῆς Οἰχαλίας.

Ἐπὶ τοῦ Βασιλέως Φίντα τέλος τοῦ υἱοῦ τοῦ Συβώτα περὶ τὸ 780 π. Χ. ἄρχονται πρὸς τὸ ἐχθρικώτερον κλίνουσαι αἱ σχέσεις Μεσσηνίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ἴνα νοήσωμεν ἀκριβέστερον τὴν σχηματισθεῖσαν ἔχθραν μεταξύ τῶν δύο συγγεῶνων χωρῶν, αἵτινες ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τότε συνεδέοντο διὰ τοῦ ἐν τοῖς μεθόροις κοινῷ Δωρικῷ ἱεροῦ τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐκτὸς τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἅτινα κατέστησαν λίαν διάφορα, ἐπειδὴ ἐν Μεσσηνίᾳ ἐμορφώθη ἐγγχώριον πατριωτικὸν αἶσθημα μὴ Δωρικόν, καὶ ἡ φύσις ἐκατέρου ἐδάφους συνετέλεσεν εἰς ἐπίτασιν τῆς ἔχθρας· διότι ἐν μὲν τῷ μεσσηνιακῷ ἐδάφει, ὡς ἐν παντὶ εὐφώρῳ τόπῳ, ὁ πληθυσμὸς στραφεῖ· μᾶλλον εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὰς πλουσίας παροχὰς τοῦ ἐδάφους ἐγένετο ὑσμῆραι μαλακώτερος καὶ ἀπολεμιώτερος καὶ ἀπέβαλλε τὴν Δωρικὴν σκληραγωγίαν, μακρὰν μάλιστα ὑψηλῶν ὄρειων καὶ ἐν κλίματι θερμοτάτῳ. τούναντίον δὲ οἱ Σπαρτιάται ὑπὸ ἀγρίας φύσεως κυκλοῦμενοι καὶ ἐν στενῇ Δωρικῇ σκληραγωγίᾳ διὰ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου τραφέντες παρημέλησαν πάσας τὰς τέχνας καὶ ἐπαγγέλματα καὶ μόνον πρὸς πόλεμον καὶ θῆραν ἠσχοῦντο. Ἐνῶ προσέτι αἱ κορυφαὶ τοῦ Ταυγέτου πρὸς τὴν Λακωνικὴν εἶνε ἀπόκηρνοι καὶ ἀπότομοι, πρὸς τὴν Μεσσηνίαν ἔχουσι πολλὰς τὰς διόδους καὶ χαράδρας καὶ χαμηλώσεις, ὥστε νὰ εἶνε μὲν εὐκόλον εἰς τοὺς Λάκωνας νὰ ἐνεργῶσιν ἐφόδους ἐπὶ τὴν Μεσσηνίαν, οὐχὶ δὲ καὶ τούναντίου λησμονηθείσης

δ' ἐπὶ τέλους τῆς συγγενείας ἀνεπτύχθη καὶ ὁ φυσικὸς φθόνος τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες μὲ ζηλοῦτο τον ὄμμα ἔβλεπον ἀπὸ τοῦ Ἰραλκρο Ταυγέτου τὴν εὐφρονον τοῦ Παμίσου κοιλάδα ὑπὸ ἀπολέμου πληθυσμοῦ μακαρίως ἀπολαμβανομένην· πρὸς τούτοις δὲ ἐν ᾧ τὸ Σπαρτιατικὸν κέντρον ἦτο ἀμέσως ὑπὸ τὸν Ταυγέτον, ὁ Μεσσηνιακὸς πυρὴν, δηλ. ἡ πρωτεύουσα Στενυκλαρος, ἦτο πολὺ μακρὰν αὐτοῦ ἐν τῇ Στενυκλαρικῇ πεδιάδι· τέλος δὲ ἡ Μεσσηνία ἠδελφώθη συγγενικῶς καὶ συμπεροντολογικῶς πρὸς τοὺς Ἀρκάδας τοὺς ἀνέκλαθεν δυσμενεῖς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἠπειλεῖτο οὕτως ἡ ἀντισπαρτιατικὴ ἰσχύς ἐν Πελοποννήτῳ ν' ἀναπτύχθῃ ἐπὶ βλάβῃ τῆς Σπάρτης. Ταῦτα πάντα καὶ μάλιστα ἡ ζηλοτυπία καὶ πλεονεξία τῶν Σπαρτιατῶν κυρίως ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἀδίκου ἄλλως ἐπιθέσεως τῶν Σπαρτιανῶν κατὰ τῶν Μεσσηνίων.

Μετὰ τοιαύτας προλήψεις ἐπουσιῶδη μόνον καὶ οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἄξια αἴτια ἐχρησίμευσαν ὡς πρώτη ἀφορμὴ πολέμου. Κατὰ τὸν Παυσανίαν δύο ἦσαν τὰ ὡς προφάσεις χρησιμεύσαντα αἴτια, διάφορος παρισανόμενα παρ' ἑκατέρας μερίδος. τὸ πρῶτον φαίνεται ὅτι βαρύνει μᾶλλον τοὺς Μεσσηνίους· διότι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φίντα, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἡ κοινὴ ἑορτὴ τῶν ἐκ Μεσσηνίας καὶ Σπάρτης Δωριέων, οἱ Μεσσηνιοὶ ἐβίασαν παρθένους Σπαρτιάτιδας μετασχούσας τῆς ἑορτῆς καὶ τὸν βασιλεῖα τῆς Σπάρτης Τήλεκλον σπεύσαντα πρὸς βοήθειαν αὐτῶν ἐφόνευσαν· ἀπιθάνως δὲ, ὡς φαίνεται, ἐδικαιολογοῦντο οἱ Μεσσηνιοὶ ὅτι δῆθεν ὁ Τήλεκλος ἐν τῇ ἑορτῇ ὤπλισε μὲ ἐγχειρίδια νέους Σπαρτιάτας ἀγενεῖους καὶ ἐνδύσας γυναικεῖα ἔπεμψεν αὐτοὺς προκλητικῶς καὶ ἐρωτικῶς πρὸς τοὺς Μεσσηνίους, ἵνα ἐγερθῇ ἀφορμὴ οὕτω καὶ φονεύσῃ τοὺς Μεσσηνίους καὶ ὅτι οἱ Μεσσηνιοὶ νοήσαντες τὴν ἐνέδραν ἐφόνευσαν καὶ τοὺς μεταμφιεσθέντας νέους καὶ τὸν Τήλεκλον. Ἀλλὰ τότε μὲν δὲν προέβησαν περαιτέρω· μετὰ μίαν ὄμως γενεάν, ἦτοι τῷ 745 π. Χ., ὅτε ἐβασίλευσεν ἐν Μεσσηνίᾳ οἱ υἱοὶ τοῦ Φίντα Ἀνδροκλῆς καὶ Ἀντίοχος, ὁ Μεσσηνίος Πολυχάρης ἐπιφανῆς ὡς ὀλυμπιονίκης ἔχων ποίμνια πολλὰ ἐμίσθωσεν αὐτὰ εἰς τὸν Σπαρτιάτην Εὐαίφνον, ἵνα τὰ βόσκη ἐν τῷ Ταυγέτῳ καὶ μετὰ χρόνον μοιράσῃ τὰ γεννηθησόμενα· ἀλλ' ὁ Εὐαίφνος πωλῆσας ἅπαντα ταῦτα εἰς ἐμπόρους μετέβη πρὸς τὸν Πολυχάρην κλαίων καὶ εἶπεν ὅτι δῆθεν πειραταὶ ἀποβιβασθέντες ἤρπασαν αὐτὰ μετὰ τῶν δούλων· γνωσθείσης ὄμως τῆς ἀ-

ληθείας ὁ Εὐαίφνος ἐζήτηε συγγνώμην καὶ λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν τοῦ Πολυχάρου, ἵνα μεταβῶσιν εἰς Σπάρτην καὶ οἰκονομήσας πληρώσῃ τὸ ἀντί μιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ πωληθέντος τοιμνίου, ἐφόνευσε καὶ αὐτὸν ἐν Λακωνίᾳ προσέειπε μείζον ἀνοσιούργημα εἰς τὸ πρῶτον. Ὁ Πολυχάρης μαθὼν καὶ τοῦτο μετέβη εἰς Σπάρτην καὶ ἐζήτηε παρὰ τῶν ἐφόρων τὴν τιμωρίαν τοῦ Εὐαίφνου· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδ' οἱ ἴσφοροι ἔδιδον προσοχὴν εἰς τὴν δικαίαν αὐτοῦ ἀπαίτησιν, ὠργισμένοι πλέον καὶ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὄντινα ἐκ τῶν Λακεδαιμονίων συνελθὼν ἐφόνευε. Τότε ὄμως πρέσβεις Λακεδαιμόνιοι ἐκ μέρους τῆς Σπάρτης μεταβάντες εἰς Μεσσηνίην ἐζήτησαν πρὸς τιμωρίαν τὸν Πολυχάρην· προειμένης δ' ἀπαντήσεως διαφωνοῦσιν οἱ ἀδελφοὶ βασιλεῖς Ἀντίοχος καὶ Ἀνδροκλῆς, ὁ μὲν πρῶτος συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἀντιστάσεως, ὁ δὲ δεῦτερος ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πολυχάρου, μέχρις οὐ ἐμφυλίου μάχης ἐκ τούτου γενομένης ἐφονεύθη ὁ Ἀνδροκλῆς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ μοναρχήτας πλέον ὁ Ἀντίοχος ἀπήντησεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅτι εἶνε πρόθυμοι οἱ Μεσσηνιοὶ νὰ ὑποβληθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἰς τὴν κρίσιν οὐδετέρου δικαστηρίου· εὐτὼ δὲ ἡ δευτέρα ἕρις βαρύνει προφανῶς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες πλέον προσασιζόμενοι ἔτι ἡδικήθησαν τὰς ἄνω ἀδικίας καὶ τὴν ἀρχαίαν τοῦ Κερσφόντου ἐν τῇ κληρώσει τῆς γῆς, πράγματι δ' ἐκ ζηλοτυπίας, καὶ κατακτητικῆς ὀρέξεως, χωρὶς νὰ κηρύξωσι πόλεμον φανερόν καὶ χωρὶς ν' ἀπαντήσωσι πλέον εἰς τοὺς Μεσσηνίους, κρύφα παρασκευάζονται καὶ μετ' οὐ πολὺ βασιλεύσαντος τῆς Μεσσηνίας τοῦ Εὐφάου, υἱοῦ τοῦ Ἀντίχου, ὠρκήσθησαν μηδέποτε νὰ καταπάσωσι τὸν πόλεμον πρὶν κατακτήσωσι τὴν Μεσσηνίαν, Πρῶτον δ' ἐπιτίθενται τῷ 743 π. Χ. κατὰ τῆς Ἀμφείας, ἣν ἀπροφύλακτον καταλαμβάνουσιν ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν βασιλεῖα Ἀλκαμένην υἱὸν τοῦ Τηλέκτου καὶ φονεύουσι τοὺς πάντας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἱκέτας τῶν θεῶν. Μετὰ τοῦτο ὁ Εὐφάου συνήθροισε τοὺς Μεσσηνίους εἰς Στενούκλαρον καὶ ἐνεθάρρυνε λέγων ὅτι τὴν ἄσκησιν τῶν Σπαρτιατῶν ὅ' ἀναπληρώσῃ ἡ ἀνδρεία τῶν Μεσσηνίων καὶ διὰ γενικῆς στρατολογίας παρεσκευάζε συστηματικῶς τὰ τοῦ πολέμου, ἐν ᾧ οἱ Σπαρτιάται ἐλεηλάτουν μὲν τὴν ἀνοικτὴν χώραν χωρὶς νὰ δενδροτομῶσι καὶ καταστρέψωσιν αὐτὴν νομίζοντες πλέον ὧ, ἰδικήτων, ἀλλ' ἀπετύγχανον προσβάλλοντες τὰς ὠχυρωμένας πόλεις· ἀλλὰ καὶ οἱ Μεσσηνιοὶ ἐλεηλάτουν τὰ περὶ ἀλάττια καὶ τοὺς περὶ τὸν Ταύγετον

ἀγροὺς τῶν Σπαρτιατῶν ἐκ θαλάσσης. Γῶ δὲ 740 π. Χ. ἐτοιμάσας ὁ Εὐφάης παρέταξεν εἰς μάχην τοὺς Μεσσηνίους παρὰ χαράδραν, ἐν ἧ οἱ μὲν πεζοὶ δὲν προέφθασαν νὰ συμπλακῶσιν, ἀλλ' οἱ ἵπποι καὶ ψιλοὶ μόνον ἐνατέριον ἔμειναν ὅμως ἡ μάχη ἀμφίροπος καὶ ἀπῆλθον οἱ Σπαρτιάται ἐκ φόβου μὴ ἠττηθῶσιν· ἀλλὰ πάλιν μετὰ ἕτος, τῷ 739, ἐξεστράτευσαν οἱ Σπαρτιάται συστηματικῶς ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς Θεόπομπον καὶ Πολύδωρον τὸν Ἀλκαμένους καὶ συγκρουθέντες πρὸς τοὺς Μεσσηνίους διοικουμένους ὑπὸ τοῦ Εὐφάου καὶ τῶν στρατηγῶν Ἀντάνδρου, Πυθαράτου καὶ Κλεόνιος ἐπολέμησαν τὴν σπουδαιότητα τῶν μαχῶν ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι καὶ μετὰ μεγίστης μανίας ἐκάτεροι, διότι οἱ μὲν Σπαρτιάται, οἵτινες ἦσαν καὶ ἀνώτεροι τὸν ἀριθμὸν, ἐκ τῆς μάχης ταύτης κυρίως ἐξήρτων τὴν ὑποδύλωσιν τῆς εὐφόρου χώρας, οἱ δὲ Μεσσηνιοὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ ἀγνοεῖται μὲν ἡ θέσις καὶ ταύτης καὶ τῆς ἄνω μάχης, ἀλλὰ δὲν διστάζει τις νὰ δεχθῆ ὅτι αὐταὶ ἐγένοντο ἐν τῇ ἀνοικτῇ τοῦ Παμίσου πεδιάδι τῇ γείτονευσίᾳ πρὸς τὴν Λακωνικὴν καὶ ἐν μὲν τῇ ἐτέρᾳ πτέρυγι ἐνίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ἐφόνευσαν τὸν Πυθάρατον, ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ ἐνίκησεν ὁ Εὐφάης καὶ τὸ μέσον ἦτο ἰσόπαλον, ἕως οὗ ἡ νύξ διέλυσε τὴν μάχην ἀμφίροπον μείναςαν. Ἀλλὰ κατόπιν οἱ Μεσσηνιοὶ δειλιάσαντες: ἔνεκα ἀπορίας γρημμάτων καὶ αὐτομολίας τῶν δούλων καὶ λοιμικῆς νόσου ἀφῆκαν τὰς ἐν τῇ ἀνοικτῇ πεδιάδι πόλεις καὶ συναχθέντες εἰς Ἰθώμην ἐπηύξησαν καὶ ὠχύρωσαν αὐτὴν καὶ ὤρισαν ὡς ὀρμητήριον πολέμου· ὁ δὲ θεωρὸς ὁ τῷ 737 πεμφθεὶς εἰς Δελφοὺς, ὅπως καὶ τὸ μακτεῖον ἐρωτήσῃ περὶ τῶν Μεσσηνιακῶν πραγμάτων, ἐν τῇ ἐπιστροφῇ αὐτοῦ ἐνηθρεύθη ὑπὸ τῶν ἐν Ἀμφείᾳ Σπαρτιατῶν καὶ θὰ ἐφονεύετο ἂν ἀόρατος φωνὴ εἰποῦσα “τὸν χρησιμοφόρον ἄφες, δὲν ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ τὸν ἀφήσωσιν ἐλευθέρον· ἐπανελθὼν λοιπὸν εἰς Ἰθώμην ἀνήγγειλεν ἐκ μέρους τοῦ θεοῦ ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῆ εἰς τοὺς θεοὺς πρὸς σωτηρίαν τῆς Μεσσηνίας διὰ κλήρου μία παρθένος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Αἰπυτιδῶν ἐν, ἀποτυχίᾳ δὲ νὰ θυσιάσῃ τις ἐκουσίως τὴν ἑαυτοῦ κόρην· ἀλλ' ὁ Λυκίσκος, ἐπὶ τὴν θυγατέρα τοῦ ὀπίου ἐπεσεν ὁ κλῆρος, δρακετεύει μετ' αὐτῆς εἰς Σπάρτην, ὅπως διαφύγῃ τὴν σφαγὴν, καὶ τότε ὁ κλεινὸς Ἀριστόδημος προσφέρει ἐκουσίως τὴν κόρην αὐτοῦ πρὸς θυσίαν χάριν τῆς πατρίδος· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἄλλη δυσκολία παρίσταται· ὁ μνηστὴρ τῆς κόρης διαμαρτύρεται ὅτι αὐτὴ ἀνῆκε πλέον

εἰς αὐτόν, καί, ἐπειδὴ δὲν ἐγίνετο ἀκουστός, διὰ βδελυροῦ ψεύδους ὅτι δῆθεν εἶχε καταστήσαι αὐτὴν ἔγκυον, ἐπεχείρησε νὰ τὴν σώσῃ· ὁ πατήρ ὁμῶς ἐρεθισθεὶς ἐκ τῆς προσβολῆς διέσχισε διὰ μαχαίρας ἐνώπιον τοῦ πλήθους τὴν κοιλίαν τῆς κόρης ὅπως ἀποδείξῃ αὐτὴν παρθένον καὶ μετὰ τινὰς δισταγμούς τοῦ μάντεως ὁ βασιλεὺς ἐκῆρυξεν ὅτι ἡ θυσία ἢ ζητηθεῖσα ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ ἐξεπληρώθη. Ἐκ τούτων ὁμῶς φοβηθέντες οἱ Σπαρτιᾶται ἐδειλίωσαν ἐπὶ ἐξαετίαν νὰ προκαλᾶσιν ἐπίσημον μάχην περιοριζόμενοι εἰς δηρώσεις τῆς χώρας. Τῷ δὲ 731 π. Χ. κατόπιν αἰσίας θυσίας προυχώρησαν κατὰ τῆς Ἰθώμης καὶ συνεκρότησαν πρὸς τοὺς ἐξελθόντας Μεσσηνίους διάνημεν πάλιν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ Ἄντανδρος ἐφονεύθη καὶ ὁ βασιλεὺς Εὐφάκης ἐπληρώθη θανασίμως, τὴν δὲ φρικώδη παλὴν περὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ διέλυσε ἡ νύξ καὶ τὴν μάχην ἀμφέροπον καταστήσασα· ἄλλ' ὁ διασωθεὶς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν Εὐφάκης μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἄτεκνος καὶ γενομένης ἐκλογῆς ἐξελέχθη βασιλεὺς ὁ Ἀριστόδημος, ἀδελφικῶς ὁμῶς ἐργαζόμενος καὶ μετὰ τῶν ἀποτυχόντων ἐν τῇ ἐκλογῇ στρατηγῶν Κλεόνιος καὶ Δάμιδος. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ 731 μέχρι τοῦ 726 ὁ πόλεμος πάλιν περιωρίζετο εἰς ἐπιδρομὰς κατ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἀφοῦ πλέον ἀπέκαμον ἐκ τοῦ μήκους καὶ τῶν δαπανῶν ἀμφοτέροι, νέαν τῷ 726 συνῆψαν μάχην ἐπὶ τῶν βορείων ὑπωρειῶν τῆς Ἰθώμης, ἣν οἱ Μεσσηνιοὶ εἶχον ἀπὸ νώτου συνεπολέμουσαν δὲ μετὰ τῶν Μεσσηνίων τότε καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Ἀρκάδες, Ἀργεῖοι καὶ Σικυῶνιοι, μετὰ δὲ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ οἱ Κορίνθιοι· ἀποτελεσματὸν δὲ τῆς μάχης ταύτης ἦτο ἡ μεγάλη ἦτα τῶν Σπαρτιατῶν προελθοῦσα κυρίως ἐκ τῶν ψιλῶν, οἵτινες ἐξ ἐσέδρας ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς μάχης. Εἰς τοὺς ἀπελπισθέντας Σπαρτιᾶτας κατόπιν ὁ χρησμὸς εἶπε νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἀπάτην κατὰ τῶν Μεσσηνίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο ἀπέτυχον, διότι εἰ κατάσκοποι, οὓς ὡς αὐτομόλου; δῆθεν ἐπεμψαν εἰς Ἰθώμην, ἀπεπέμφθησαν κακῶς· τῷ δὲ 724 τέλος εἰς τοὺς Μεσσηνίους ἀπήντησε τὸ μαντεῖον ἐρωτῶντας ὅτι ἡ νίκη θὰ ἦτο ὑπὲρ ἐκείνου, ὅστις πρῶτος θ' ἀφιέρονεν 100 τρίποδας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἰθωμάτα Διός· ἀλλ' ἐν τῷ οἱ Μεσσηνιοὶ ἔχαιρον καὶ παρεσκευάζον ζυλίνοισι τρίποδας διὰ τὸν ἐν τῇ πόλει τῶν ναῶν, ὁ Σπαρτιατῆς Οἰβάλος θέσας ἐντὸς σάκκου 100 μικροῦς πηλίνους τρίποδας ἀνῆλθεν εἰς Ἰθώμην μετημυρισμένος ὡς Μεσσηνίος ἀγρότης καὶ νύκτωρ κατέθηκεν αὐτοῦς ἐν τῷ ναῷ καὶ ἀνενό-

γλητος ἀπῆλλε. Τότε δυσθυμία κατέλαθε τοὺς Μεσσηνίους καὶ, ἐπειδὴ καὶ πολλὰ ἄλλα σημεῖα θεῖα προεδείκνυον τὸ μοιραῖον τέλος, ὁ Ἀριστοδόμος παραχθείς ἐξ ὄνειρου, καθ' ὃ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ μέεσπαραγμένην τὴν κοιλίαν ἐστεφνονο αὐτὸν λευκὰ ἐνδεδυμένον, ὅπως ἐθάπτοντο οἱ βασιλεῖς, καὶ μεταμνηθεὶ ὡς ματαίω, θανατώσας τὴν κόρην αὐτοῦ καὶ ἀπελπισθεὶς περὶ τῆς τύχης τῆς Μεσσηνίας αὐτοκτονεῖ ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς θυγατρὸς τὴν ἐπὶ τούτῳ θλίψιν ἐπακολουθεῖ ἀπελπισὶ ἡ τελευταία μάχη ὑπὸ τὴν Ἰθώμην, καθ' ἣν καὶ οἱ στρατηγοὶ Κλέωνις καὶ Δάμις καὶ οἱ ἄριστοι τῶν Μεσσηνίων ἐφονεύθησαν· μετὰ πεντάμηνον δὲ κατόπιν πολιορκίαν ἔφυγον ἐξ ὑτῆς οἱ ὑπολειφθέντες· καὶ ἔληξεν ὁ εἰκοσαετῆ· πρῶτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος· καὶ οἱ μὲν φυγόντες ἐσώθησαν εἰς Ἀρκαδίαν καὶ Ἄργος καὶ Σικυῶνα, οἱ δὲ μείναντες ἐν τῇ χώρᾳ ὑπεχρεώθησαν νὰ κομίζωσιν εἰς Σπάρτην τὸ ἡμισυ τῶν εἰσδημακτῶν ἐκ τῶν ἀγρῶν αὐτῶν καὶ ἐν ὄργῃ θανάτου ἐπιφανοῦς Σπαρτιατοῦ μελανειμονοῦντες νὰ σπεύδωσιν εἰς Σπάρτην, ἵνα πενθῶσι τὸν θανόντα, καθὼς λ γει ὁ Τυρταῖος.

Ὡς περ ὄνοι μεγάλοις ἄχθεσι τετρόμενοι
 δεσποσύνοισι φέροντες ἀναγκαιῆς ὑπὸ λυγρῆς
 ἡμισυ παντὸς ὅσον καρπὸν ἄρουρα φέροι.

Μόνον δ' εἰς τοὺς ἀπυγόνους τοῦ Ἀνδρακλέους ἐφανησαν ἐπεικειεὶς οἱ Σπαρτιαταὶ δόντες αὐταῖς πρὸς κατοικίαν τὴν Ἰάμειαν, ἐν ᾗ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰριου Ἀσίνην ἐδῶκαν πρὸς ἐνοίκησιν εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐξ Ἀσίνης διωχθέντας Ἀσιναίους.

Ἄλλ' ὁ ζυγὸς ἐκεῖνος δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ εἶνε ἀνεκτὸς καὶ ἰδοὺ μετὰ 39 ἔτη, ἧτοι τῷ 685 π. χ. γίνεται σύσσωμος τῶν Μεσσηνίων ἐπανάστασις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν νέου Διπυτίδου ἥρωος, τῷ ἐξ Ἀνδανίας Ἀριστομένους, δι' ὃν ἡ παράδοσις ἐξαφανίσασα τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἐπλασεν ὡς γεννηθέντα ἐκ Θεοῦ καὶ τῆς μητρὸς Νικοτελείας· οὕτω δ' ἄρχεται ὁ β. Μεσσηνιακὸς πόλεμος, ὅστις καὶ πολυετὴς καὶ καταστραπτικὸς, ὡς ὁ πρῶτος, ὑπῆρξε καὶ μὲ τὰ ποικίλιματα τῆς παραδόσεως καὶ μὲ θεοκρατικὰς ἀρχὰς τῶν πολεμούντων ἐνεργηθεὶς παρεδόθη εἰς ἡμᾶς.

Καὶ πρώτη μὲν μάχη γίνεται ἐν τῇ θέσει Δέραις, καθ' ἣν ἀμφίροπον μείνασαν ὁ Ἀριστομένης ἐπεδύξατο, ὡς καὶ καθ' ὄλον τὸν ἀγῶνα, ὑπεράνθρωπα δείγματα ἀνδρείας, ἐφ' ᾗ μὴ θελήσας τὸ προσεν γθὲν

αὐτῷ στέμνα ἐγένετο ἀρχιστράτηγος· καὶ ἵνα πτοήσῃ τοὺς Σπαρτιατάς, νύκτωρ εἰσῆλθεν εἰς Λακωνικὴν καὶ ἐντὸς τοῦ Ναοῦ τῆς Χαλκιοῖκου Ἀθηνᾶς ἀνέθηκεν ἀσπίδα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς Ἀριστομένης τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῶν λαφύρων τῶν Σπαρτιατῶν». Οἱ Σπαρτιάται ἤρχισαν νὰ δειλιῶσιν ἀπέναντι τοιοῦτου ἀντιπαλοῦ, εὐρέθη ὁμως κράτι στοσιποιητῆς, ὁ Τυρταῖος, Ἀθηναῖος μὲν κατὰ τὴν παράδοσιν, γνήσιος ὁμως Σπαρτιάτης καὶ ἁπλῆς νεωτέρας ἱστορικῆς ἐρεύνας, ὅστις διὰ τῶν ἀθανάτων αὐτοῦ πατριωτικῶν ἐμβλατηρίων καὶ θουρῶν ἀνεργίπιζε καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα τὸ φρόνημα τῶν Σπαρτιατῶν, ὥστε ὡς μαινόμενοι λέοντες νὰ ἐπιρχωνται κατὰ τῶν πολεμίων, νὰ θεωρῆται δ' ὡς ὁ κύριος ἀντίπαλος τοῦ Ἀριστομένου.

Ἄγετ' ὦ Σπάρτας εὐάνδρου, λέγει ἐν τῶν ἐμβλατηρίων αὐτοῦ ἐκ τῶν ὀλίγων περισωθέντων,

τέκνα πατέρων πολιτῶν,
λαῖᾶ μὲν ἴτυν προβαλίσυς,
δῶρυ δ' εὐτόλμυς,
μὴ φειδόμενοι τὰς ζωᾶς.
οὐ γὰρ πάτριον τᾶ Σπάρτα.

καὶ ἀλλαχοῦ.

τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα
ἄνδρ' ἀγαθόν, περὶ τῆς πατρίδι μαργάμενον.
τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πῖονας ἀγροῦς
πτωχεύειν πάντων ἐστ' ἀνηρότατον,
πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι
παισὶ τε σὺν μικροῖς κουριδίῃσι τ' ἀλόχιψι·
θυμῷ γῆς περὶ τῆσδε μαχώμεθα καὶ περ παιδῶν
θνήσκωμεν μηκέτι ψυχρῶν φειδόμενοι

ἢ κατ' ἐλευθέραν κινάρασιν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ Σπ. Τρικοπίου.

τί τιμὴ στὸ παλληκᾶρι ὅταν πρῶτο στήφωτιά
σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴ σπάθα στὴ δέξιιά,
πόσο λυπηρὸ ν' ἀφήσῃ τὴν πατρίδα τὴ γλυκειά
τὰ καλά του τὰ χωράφια καὶ νὰ ζῆ μὲ διακονιά.
μὲ γονιὸ νὰ παραδέρνῃ μὲ γυναῖκ' ὁμορφονιά
μὲ γερόντισσα μητέρα καὶ μ' ἀνήλικα παιδιά.

τέττειν ἄνθρωπο καθέναι ζωντανόν καταφρονεῖ
μηδ' ἀφ' οὗ στὸν τάφον πέση τ' ὄνομάτου ἀντηχεῖ.

Τίς δὲν βλέπει ἐν τοῖς θουριοῖς τοῦ Φεραίου Ρήγα τὰ αὐτὰ αἰσθήματα τῶν πατριωτικῶν θεύρων τοῦ Τυρταίου ;

Ἐ ἔτος μετὰ τὴν ἐν Δέραις μάχην, ἦτοι τῷ 684, νέα μάχη συγκροτεῖται ἐν θέσει «Κάπρου σῆμα» ἐπὶ τῆς στενυκλαρίου πεδιάδος, ἧς μετέσχον καὶ οἱ σύμμαχοι τῶν μὲν Μεσσηνίων Ἀρκαῖδες, Λεπρεᾶται, Ἀργεῖοι καὶ Σικυώνιοι. τῶν δὲ Σπαρτιατῶν Κορίνθιοι καὶ Ἡλεῖοι ἐν ταύτῃ διὰ τῆς τοῦ Ἀριστομένους κυρίως ἀνδρείας ἐνίκησαν οἱ Μεσσηνιοὶ καὶ κα ἐδίωξαν λαμπρῶς τοὺς πολεμίους μέχρι μιᾶς ἀχράδος, ἐφ' ἧς ἐκάθηντο οἱ Διόνουροι καὶ περὶ τῆς ὑποίας ἀπηγόρευσε ὁ μάντις Θεόκιος εἰς τὸν Ἀριστομένην τὴν διώξιν ἐπειδὴ ὅμως ἐκεῖνος ὑπερῆλθε τὸ σημεῖον, ὑπώλεσε τὴν ἀσπίδα καὶ οὕτως ἐσώθησαν πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν, ὧν κατόπιν μόνος ὁ Τυρταῖος ἠδυνήθη ν' ἀναζωπυρήσῃ τὸ φρόνημα τὸν δὲ ἥρωα Ἀριστομένην ἐπιστρέφοντα εἰς Ἀνδανίαν αἱ γυναικες καὶ παρθένοι τῆς Μεσσηνίας ἐξελοῦσαι τῆς πόλεως ἔστεφάνου ἄνθεσι καὶ ἐνεκωμίαζον διὰ τοῦ ἐθνικοῦ οἴνου ἕννου τῶν Μεσσηνίων

ἔστε μέσον πεδίον Στενυκλάριοι ἔς τ' ὄρος ἄκρον
εἶπετ' Ἀριστομένης τοῖς Λακεδαιμονίοις.

Κατόπιν ἐπηκολούθησαν διάφοροι ἐπιδρομαὶ τοῦ Ἀριστομένους πρῶτον κατὰ τῶν Φαρῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἃς ἐλελήατησε καὶ ἔτρεψε καθ' ὁδὸν τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν Ἀνάξανδρον μετ' ὀλίγων, εἶτα κατὰ τῶν Λακωνικῶν Καρῶν, ἐνθα ἐζώγησε τὰς παρθένους χρευσάσας καὶ ἀφοῦ ἐτιμώρησε καὶ ἐφόνευσέ τινας τῶν περὶ αὐτὸν, θελόντων νὰ ἐκβιάσωσιν αὐτὰς παρὰ τὰ ἑλληνικὰ νόμιμα, τὰς ἀπέλυσε εἶτα ἀντὶ λύτρων πολλῶν. Τῷ δὲ 680 π. χ. περὶ τὴν μεγάλην Τάφρον συνεκροτήθη ἡ ὀλεθρωτάτη διὰ τοὺς Μεσσηνίους μάχη, ἧτις καὶ τὸν πανικὸν καὶ τὴν ἀπελπισίαν εἰς αὐτοὺς ἐπέβαλεν ἀπέναντι τῶν προτέρων εὐτυχιῶν. Ἡ μάχη αὕτη ἐχάθη ἕνεκα τῆς προδοσίας τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρκαδῶν Ἀριστοκράτους, ὅστις λαθῶν χρήματα κρῖφα παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἄμα τῇ ἐνάρξει τῆς μάχης ἀπέσυρε τοὺς συμμάχους τῶν Μεσσηνίων Ἀρκαῖδας ἀπ' αὐτῆς ὡς δῆθεν κινδυνεύοντας νὰ καταστραφῶνιν, οὕτω δὲ μονωθέντες οἱ Μεσσηνιοὶ ὑπέστησαν πικρολεθρίαν ἀπροσδόκητον ἀπολέσαντες καὶ τοὺς

πλείστους τῶν ἐξεχόντων Με ἀ τοῦτο πλ ὄν πᾶσα ἀντίστασις ἐν τῷ ἀνοικτῷ πεδίῳ ἦν ἀδύνατος, ἐγκατελιπον ὅθεν πάσας τὰς πόλεις καὶ χωρία καὶ ὠχυρώθησαν εἰς τὸ βορειότατον σημεῖον τῆς Μεσσηνίας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τῆς Εἴρας πρωτοστατοῦντος πάντοτε τοῦ Ἀριστομένους καὶ ἐπικολούθησαν ἀγωνιζόμενοι ἀπηλπισμέως ἐν θέσει πολιορκουμένων ἐπὶ ἔνδεκα ὅλα ἔτη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐπακολουθοῦσι διάφοροι ἐπιδρομαὶ τοῦ Ἀριστομένου μετὰ τῶν λογάδων αὐτοῦ καὶ λεηλασίαι· καὶ κατὰ τῆς πεδινῆς Μεσσηνίας ὡς ζένης πλεον χώρας καὶ κατὰ τῆς Λακωνικῆς, ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ Σπαρτιῶται ν' ἀφίνωσιν αὐτὴν μέχρι Ταυγέτου ἄσπορον καὶ νὰ πασχωσιν ἐκ σιτοδείας· μία ἐκ τῶν τοιούτων ἐπιδρομῶν τοῦ Ἀριστομένου ἦτο καὶ ἡ αἰφνιδία αὐτοῦ εἴσοδος εἰς τὴν Λακωνικὴν καὶ ἡ κυρίεσις καὶ διαρπαγὴ τῆς πόλεως τῶν Ἀμυκλῶν πρὶν προφθάσῃ νὰ δράμωσι πρὸς βοήθειαν οἱ πολέμιοι· ἀλλ' ἐν μιᾷ τοιαύτῃ ἐπιδρομῇ συναντᾶται τυχαίως πρὸς τὸ ἡμισυ τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ ὑπ' ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς καὶ ἐν τῇ συμπλοκῇ πληγεῖς ὑπὸ λίθου σκοτοδινῆ καὶ αἰχμαλωτίζεσθαι μετ' ἄλλων 50, τῶν λοιπῶν σωθέντων καὶ ρίπτεται εἰς τὸ βράθρον τοῦ Καιάδα, ὁποῦ ἐσώθη ἐκ θαύματος τῇ βοηθείᾳ ἁλώπεκος, ἣτι· δραμοῦσα ἐκεῖ ὅπως φάγη π ὠματὰ ὑπέδειξεν εἰς τὸν ἦρωα τὴν ὄπην, δι' ἣς εἰσηλθε καὶ δ ἄ ταύτης ἀναρριχώμενος καὶ μοχθῶν ἐσώθη ὁ ἦρωας εἰς Εἴραν πρὸς κατάπληξιν τῶν ἀντιπαλῶν καὶ ἀγαλλίασιν τῶν Μεσσηνίων. Συνεχίζων λοιπὸν τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ ἐπιδρομας ἐπιτίθεται αἴφνης κατὰ στρατιᾶς Κορινθίων βαινόντων πρὸς βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοιαύτην φθορὰν ἐπήνεγκεν, ὥστε ἑκαταμόρνια τῷ Ἰθωματὶ Διᾶ ἔθυσεν ὡς φονεύτας 100 ἐχθρούς. Ἀλλ' ἐν ἀνοικτῇ τινι, ἣ ἢ συνωμολόγησε μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν χάριν τῆς σπαρτιατικῆς πανηγυρεῖς τῶν ὑακινθίων, ἀφύλακτος διερχόμενος τὴν χώραν συνελήφθη ἐξ ἐνέδρας ὑπὸ 7 τοξοτῶν ἐκ Κρήτης καὶ ἤχθη εἰς πανδοχεῖον ἵνα τὴν ἐπιούσαν ἀχθῆ εἰς Σάρτην· ἡ τύχη ὅμως καὶ ἐνταῦθα διέσωσεν αὐτόν, διότι ὑπ' ὄνειρατος ὁδηγηθεῖσα ἡ κόρη τῆς Ξενοδόχου ἐμεθυσε τοὺς Κρητὰς καὶ ἔλυσε τὰ δεσμὰ τοῦ ἦρωος, ὅστις φονεύσας τοὺς ἀπατεῶνας ἐνύμφευσε κατόπιν τὴν κόρην μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γόργου.

Τέλος μετὰ 17ετείς ἀγῶνας τῷ 668 π. χ. τὰ θεῖα σημεῖα προήγαλλον τὴν πτώσιν τῆς Εἴρας· χρησμός δελφικὸς εἶχε προείπει ὅτι ἡ

Εἶρα θὰ ἰκυριεύετο, ὅταν ὁ τράγος πῖη ὕδωρ ἐκ τῆς Νέδας. Καταβάς λοιπὸν ἡμέραν τινα ὁ Ἄριστομένης μετὰ τοῦ μάντεως Θεόκλου εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Νέδας τὸν πρὸς βορρᾶν τῆς Εἶρας παρετήρησαν κλάδον ἀγριοσυκῆς, ἣν οἱ Μεσσήνιοι ἐκάλουον τράγον, ψάφοντα τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ· βλέποντες δ' ἐκ τοῦ χρησμοῦ τὸ μοιραῖον τέλος ἔκρυψαν τὸ πρᾶγμα, ὡς εἰκός· ὁ δὲ Ἄριστομένης κατέχων μυστικὴν τινα παρακκαθήκην, μαθὼν παρὰ τῶν χρησμῶν ὅτι μόνον ταύτης μενούσης ἀλωβήτου θὰ ἀνίστατό ποτε ἡ Μεσσήνη, ταύτην μεταβάς νύκτωρ κατέχωνεν ἐν ἐρημοτάτῃ θέσει ἐπὶ τῆς Ἰθώμης μετὰ παράκλησιν πρὸς τὸν Ἰθωμάταν Δία καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν Μεσσηνίων θεοὺς νὰ μὴ ἀφῆσωσι διὰ παντός νεκρὰν τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ πατρίδα. Ἐπέπρωτο τέλος ἐκ γυναικείας ἀπιστίας νὰ πέσῃ ἡ Εἶρα. Βουκόλος Σπαρτιάτης αὐτομολήσας πρὸς τοὺς Μεσσηνίους ἔβασκε τὰς βοῦς αὐτοῦ κατὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Εἶρας καὶ δια δώρων καταπέισσας εἰς τὰς ὀρέξεις αὐτοῦ γυναικίκα, ἧς ὁ σύζυγος ἦτο ἐν τῇ Εἶρα, ἐπεσκέπτετο αὐτὴν ὡσάντις ὁ σύζυγος ἦτο ἀπὼν· ἀλλ' ἐν νυκτὶ βροχερωτάτῃ καὶ ψυχρᾷ πληγωμένου ὄντος τοῦ Ἄριστομένου· οἱ φρουροὶ ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις των, ἐν οἷς καὶ ὁ σύζυγος τῆς ἀπίστου γυναικὸς, καὶ μεταβάς πρὸς αὐτὴν κατοικοῦσαν ἐν ταῖς ὑπωρείαις διηγεῖται ἀπροφυλάκτως τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς ἐν Εἶρα φρουρᾶς· ὁ βουκόλος ὅμως, ὃν εἶχε προφθάσει νὰ κρύψῃ ἡ γυνή, ἤκουσε ταῦτα καὶ ἐξελθὼν σπεύδει πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ διηγεῖται τὰ πάντα· ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν τῆς φρικτῆς καταιγίδος καὶ τοῦ σκότους ἀνέρχοντα· διὰ κλ. μάχων εἰς τὴν ἀφύλακτον ἀκρόπολιν οἱ Σπαρτιάται καὶ ὅτε οἱ Μεσσήνιοι ἔσπευσαν ἕνεκα τῶν ὑλακτούντων κυνῶν εἰς αὐτὴν, ἦτο πλέον ἀργά, διότι εἶχε καταληφθῆ· ἐπηκολούθησε λοιπὸν τριήμερος λυσσώδης μάχη ἐν τὸς τῆς Εἶρας ὑπὸ τὰς οἰκίας καὶ τὰς ἡδού· αὐτῆς, καθ' ἣν καὶ αἱ γυναικίκες ὀπλισθεῖσαι ὡς ἄνδρες ἐμάχοντο, ὅπως φονευθεῖσαι διαφύγωσι τὴν αἰχμαλωσίαν· οὕτω δ' ἔπεσεν ὁ μάντις Θεόκλος καὶ οἱ ἐκλεκτότεροι τῶν Μεσσηνίων· τέλος δ' ὁ Ἄριστομένης συναγαγὼν τοὺς ἐπιζῶντας καὶ τοποθετήσας ἐν τῷ μέσῳ τὰ γυναικόπαιδα ἐζήτησε διὰ νεύματος διέξοδον, ἣν καὶ ἐπέτρεψαν οἱ Σπαρτιάται, ἵνα μὴ ὠθήσωσιν ἀνθρώπους ἀπέλπιδας εἰς τὰ ἔσχατα. Καὶ οὗτοι μὲν μεταβάντες εἰς τὸ Λύκαιον ὄρος εὗρον μεγίστην φιλοξενίαν παρὰ τοῖς Ἀρκάσιν, ἄλλως πάντοτε προθύμοις βοηθοῖς· ἐκεῖ δὲ προέτεινεν ὁ Ἄριστομένης, ἵ.

να μεταβῆ αἰφνιδίως μετὰ 500 ὀπαδῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Σπάρτην καὶ καταλάβῃ αὐτὴν ἔρημον ὑπερασπιστῶν, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιάται ἐκ τῆς μέθης τῆς νίκης καὶ τῆς χαρᾶς δὲν εἶχον ἐπιστρέφει, οὕτω δὲ ν' ἀνταλλάξῃ αὐτὴν πρὸς τὴν πατρίδα του· ἀλλὰ καὶ τὸ ἄριστον τοῦτο στρατήγημα ἐματαιώσεν ἡ προδοσία τοῦ Ἀριστοκράτους σπεύσαντος ν' ἀναγγεῖλῃ κρύφα τοῖς Σπαρτιάταις τὰ γενόμενα, ὥστε νὰ εὐρεθῶσιν ἔτοιμοι ἀνεκαλίφθῃ ὁμως ἐπιτέλους ἡ προδοσία αὐτοῦ καὶ ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων διὰ λιθοβολίας. Καὶ οἱ μὲν μέιναντες ἐν Μεσσηνίᾳ κατετάχθησαν εἰς τοὺς Εἰλωτας, οἱ δὲ Πύλιοι καὶ Μοθωναῖοι διὰ νηῶν μετέβησαν εἰς Κυλλήνην τῆς Ἠλείας, ὅπῃθεν κατὰ τὸ ἔαρ ἐνωθίντες καὶ μετὰ τῶν ἐν τῷ Λυκίῳ Μεσσηνίων ὑπὸ ἀρχηγοῦ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀριστομένουσ Γόργον καὶ Μαντικλον μετέβησαν εἰς Ζάγκλην τῆς Σικελίας τῇ προσκλήσει τοῦ Ἀναξίλου βασιλέως τοῦ Ῥηγίου καὶ καταλαβόντες αὐτὴν βίαι ἐνόκησαν μετὰ τῶν Ζάγκλαιων καὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Μεσσήνην. Ὁ δ' Ἀριστομένης νυμφεύσας τρεῖς θυγατέρας αὐτοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἔφυγε μετὰ τῆς τετάρτης εἰς Ῥόδον, ἐνθα νυμφεύσας αὐτὴν μετὰ τοῦ ἐκεῖ βασιλέως Δαμαγῆτου καὶ διανοοῦμενος ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Λυδίαν καὶ Περσίαν, ἵνα ἐξεγείρῃ δυνάμεις κατὰ τῆς Σπάρτης ἀπέθανεν.

Ἐπειτὴ ἐν Μεσσηνίᾳ δεσπόζει νεκρική σιγὴ κοιμητηρίου καὶ ἀργίας καὶ νέμονται αὐτὴν πολυάριθμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖον ποίμνια Σπαρτιατῶν, ἡ δὲ καταστροφή ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἦτο τοιαύτη, ὥστε οὐδὲν σχεδὸν διεσώθη ἐκτῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰ δὲ περιωθθέντα εἰρήπια καὶ νορίσματα καὶ λείψανα εἶνε ἐκ τῆς μετὰ τὸν Ἐπαμινώδην Μεσσήνης μικρὰ πάλιν ἐλπίς ἐλευθερίας ἀνεφάνη, ὅτε μετὰ 200 ἔτη δηλ. τῷ 464 π. Χ. κατόπιν καταστρεπτικοῦ ἐν Σπάρτῃ σεισμοῦ ἀρχαῖοι Μεσσήνιοι τῆς χώρας καὶ Εἰλωτες ἐπαναστήσαντες κατέλαβον τὴν Ἰθώμην, ἣν καὶ διετήρησαν ἐπὶ δεκαετίαν, ἀναδειξάντες ἐν τῷ τρίτῳ αἰετῷ Μεσσηνιακῷ πολέμῳ ἀνδρείαν ἐπαμίλιον τῆς ἀρχαίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ πολέμῳ βοηθήσαντες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Σπαρτιάτας ὑπὸ τὸν Κίμωνα προσβλητικῶς ἀπεπέμθησαν ὑπ' αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, καὶ μετὰ 10 ἔτη, ἦτοι τῷ 455 π. Χ. παρέδωκαν διὰ συνθήκης τὴν Ἰθώμην οἱ Μεσσήνιοι ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ ἐξέλθωσιν ἀσφαλῶς τῆς Πελοποννήσου καὶ τότε ἐδώρησαν εἰς αὐτοῦ, πρὸς κερτακίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ συμπαθείας τὴν Ναύ-

πακτον, ἣν εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν ἐνταῦθα ἕκτοτα οἰκοῦντες καὶ πολλὰ ἔργα ἀνδρείας νέας ἐπίδειξάμενοι, ὡς λ. γ. τὴν ἐπὶ τινι χρόνον κατὰληψιν τῆς ἀκκρυνικῆς πίλειως Οἰνιαδῶν, ἐβοήθησαν πάσῃ δυνάμει τοῦ Ἀθηναίου ἐν τῷ πελοποννησιακῷ πολέμῳ καὶ μάλιστα κατὰ τὰ ἐν Πύλῳ τοῦ 424 π. χ., ὅτε καὶ τὴν Νίκην ἐν Ὀλυμπιάφαιέρωσαν, ὡς ἄνω ἐλέγχθη· ἀλλὰ καὶ ἐκ Ναυπάκτου ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοπον. πολέμου καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς Σικελίαν καὶ Ρήγιον καὶ εἰς τοὺς Εὐεσπερίτας, ἑλληνικὴν πόλιν τῆς Ἀφρικῆς· οὐδέποτε ὅμως ἔπαυσαν καὶ ἐν τῇ ξένη γῆ καὶ μεταξὺ βαρβαρῶν καὶ μετὰ αἰῶνας ὅλους οὔτε τὸ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας αἰώνιον μῖσος οὔτε τὴν τῆς ἀρχαίας πατρίδος μνήμην νὰ ἐνθυμῶνται, μέχρις οὔ, ἐπελθόντος τοῦ πληρώματος τῶν χρόνων, εἰς τὴν διάτορον πρόσκλησιν τοῦ μεγαλοπράχμονος Θηβαίου στρατηγοῦ ἔσπευσαν ἀπὸ περσίων τῆς γῆς καὶ μὲ ἀπώλειαν παντὸς ὅτι ἐν τῇ ξένη εἶχον ἀποκτήσει, νὰ συοικισθῶσι καὶ συμπτυχθῶσιν αὐτοῖς εἰς ἀνεξάρτητον πολιτείαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πατρίδι τῷ 369 π. Χ. καὶ νὰ ἐκπληρωθῇ ὁ ἀρχαῖος τοῦ Βακιδῶ· χρησμός.

Καὶ τότε δὴ Σπάρτης μὲν ἀπ' ἀγλαῶν ἄνθ ς ὀλείται,

Μεσσήνη δ' αὐτίς οικήσεται ἡματα πάντα.

Τὴν Ἰθώρυσιν δὲ τῆς νέας ταύτης τοῦ Ἐπαμινώνδου Μεσσήνης ἐπὶ τῆς Ἰθώμης λαμπρύνει καὶ ἡ παράδοσις ὅτι, πρὶν κτισθῆ αὕτη, ὁ Ἀργεῖος στρατηγὸς καὶ πσὺ Ἐπαμ. σύντροφος Ἐπιτέλης ὀδηγηθεὶς κατ' ὄναρ ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ Ἀριστομένους ἀνεῦρε τὴν κεχωσμένην ὑπ' αὐτοῦ παρακκαταθήκην, ἣτις ἦτο ὕδρῖα περιέχουσα ἐντὸς λεπτότατα φύλλα κασσιτέρου, ἐφ' ὧν ἦτο γεγραμμένη ἡ ἱερωτάτη τῶν Μεσσηνίων τελετὴ τῶν Μεγάλων θεῶν, τὰ Ἐλευσίνια δηλ. τῆς Μεσσήνης μυστήρια καὶ ὅτι ἐκεῖ ἐκτίσθη ἡ νέα πόλις ἐπὶ τῆς Ἰθώμης, ἐν ἣ ἀνακομίσαντες ἐκ Ῥόδου τὰ ὄσῃ τοῦ Ἀριστομένου. Περὶ τῶν μυστηρίων δὲ τούτων ἐπιπροσθέτω ὅτι ἐσχάτως κατὰ τύχην εὐρεθεῖσα ἐπιγραφή πλησίον τῆς Ἀνδανίας καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν πολλοῖς ἀρχαιολογικοῖς πονήμασιν ἐκίνησε τὴν περιέργειαν τῶν ἀρχαιολόγων καὶ πολλὰ εἰς φῶς περὶ τῆς ἑορτῆς ταύτης ἤγαγεν.

Ἐχόντες λοιπὸν, κύριοι, τῆς αὐτῆς ἐθνικᾶς παραδόσεις καὶ τοιαύτας προγονικὰς ἀρετὰς ὑπ' ὄψει εἶνε κρῖμα νὰ φαινόμεθα ἀνάξιοι διάδοχοι ἐκείνων καὶ νὰ μὴ ἀνατρεφώμεθα καὶ νὰ μὴ ἐμπνεώμεθα ἀπὸ τοῦς

λαμπροὺς ἐκείνους χαρακτῆρας, ἀφοῦ μάλιστα ἡ φυλήμας δυστυχῶς εἶνε ἀσιμπηκτος ἀκόμη καὶ μόνον δι' αὐταπαρνήσεως, διὰ σφριγῶντος ἐνθουσιασμοῦ καὶ διὰ μεγαλουργίας εἶνε δυνατόν ἐθνικῶς ν' ἀποκατασταθῆ. Ἄς εὐχηθῶμεν λοιπὸν πάντες ἵνα τὰ παραδείγματα τῶν ἀρχαίων μας ἡρώων, ἵνα τὰ ἐνδάλματα τῶν ἐνδόξων πατριωτῶν Ἀριστοδήμου, Τυρταίου καὶ Ἀριστομένους, ἵνα καὶ τὰ ψυχρὰ ὅσα καὶ οἱ τάφοι καὶ τὰ λείψανα καὶ αἱ ἐγγένει παραδόσεις τῶν προτέρων χρόνων, ἵνα τέλος πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι ἡμῶν ἀναμνήσεις, ἐν τῇ γενικῇ ἐκρήξει τῆς Ἀνατολῆς, ἥτις, ὡς φαίνεται, δέν εἶνε μακρὰν, ἵνα μεταβάλῃσι τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν εἰς πυριπνοὺς Τιτᾶνας, ὅπως καταπνιξομεν καὶ κατακαύσωμεν πάντα ἐκείνους, οἵτινες ἀντιπράττουσιν εἰς τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς μεγάλης ἡμῶν Πατρίδος, ἥτις κατὰ τὸν εὐεχόμενον αἰῶνα τῆλαυγῶς ἐφώτιζε τὴν ἀθηριότητα

ΔΙΑΛΕΞΙΣ Β'.

Τῆς 29ης Μαΐου 1894.

**Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μεσσηνίας, νομισματικὸν σύστημα καὶ ἱστορία αὐτῆς ἀπὸ Ἑπιμενῶν-
δου μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων.**

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι.

Ὡς ἡ ἱστορία, οὕτω καὶ ἡ γεωγραφία καὶ τοπογραφία χώρας ἢ τόπου τινὸς τὸ μάλιστα ἐξυπηρετεῖ τὸν ἔθνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τῶν πολιτῶν φιλοπατρίαν. Διὰ τὴν Μεσσηνίαν μάλιστα ἀναγκαιοτέρα ἴσως εἶνε ἡ γνῶσις τῆς γεωγραφίας τοῦ τόπου ἀρχαίας καὶ νεωτέρας, οὐ μόνον διότι οἱ Ἕλληνες ἐγγένει εἴμεθα ἀγεωγράφητοι, οὐ μόνον διότι ἡ γεωγραφία συμπληροῦ καὶ στηρίζει ἐν τόπῳ τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ μάλιστα διότι νομίζω ὅτι εἶνε καιρὸς πλέον νὰ ἐξελληνίσωμεν τὰ πλεῖστα χωρία καὶ τὰς πλείστας θέσεις, τὰ φορτωθέντα μὲ ὀνομασίας ξένας. Εἶνε γνωστὸν ὅτι πολλοὶ ξένοι λαοὶ εἰσῆλθαν ὡς κατακτηταὶ ἐπιδρομαίς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῶν Τούρκων, οἷον Ῥωμαῖοι, Βάνδαλοι, Γότθοι, Πετσαενοί, Σλαῦοι, Βούλγαροι, Φραγκοὶ, Βενετοὶ, Τοῦρκοι· καὶ ἢ ἐν ἡδυνήθησαν μὲν πάντες νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς φυλῆς μας, ὡς τινες Εὐρωπαῖοι ὑπεστηρίξαν, ἀλλ' ἔμεινεν αὕτη ἐντελῶς σχεδὸν ἀμιγῆς, καθαρὰ καὶ ἀλώβητος καὶ διετήρησε πάντα τὰ πάτρια, ἀφῆκαν ὅμως ἐνιαχοῦ οἱ λαοὶ οὗτοι ἴχνη τῆς διαβάσεώς των, οἷον οἰκοδομικὰ τινα ἔργα καὶ λέξεις τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐγκαταμιχθεῖσας καὶ μάλιστα ὀνομασίας χωρῶν καὶ θέσεων. Ὅπως λοιπὸν ἐν τῇ γλώσσῃ διὰ τῶν σχολείων ἐργαζόμεθα ν' ἀπορρίπτωμεν τὰς ξένας λέξεις καὶ ἀντικαθιστῶμεν αὐτὰς δι' ἑλληνικῶν, οὕτω πρέπει καὶ τὰς ξενικὰς, μάλιστα δὲ τὰς τουρκικὰς καὶ σλαβικὰς ὀνομασίας τῶν χωρίων καὶ θέσεων, δι' ἑλληνικῶν ν' ἀντικαταστήσωμεν, νομίζομεν δὲ μεγίστην ἀμέλειαν καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν δημάρχων καὶ τῶν ἰδιωτῶν νὰ ἐπιβάλλωμεν ἀκόμη εἰς Ἑλληνικὰ χωρία τὰ τουρκικὰ στίγματα Χασάμπασσα, Ἀσλάιχα, Μου-

σουλομπεη και τὰ τοιαῦτα, ἐν ᾧ πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε τὰ βδελυρὰ ἔχνη τῆς τυραννίης ν' ἀφανισθῶσι και μόνον ἐ. τῆ ἱστορίᾳ νὰ διασωζή-
ται τὸ ὅτι ποτὲ τὰ χωρία δεῖνχ ἢ αἱ δεῖνες θέσεις ἔφερον ξένα ὀνόμα-
τα. Καὶ αἰνῶν δὲ πόλεις τῆς Μεσσηνίας, και μάλιστα ἡ τῶν Καλα-
μῶν, ἦτις ὑπὸ τῶν νῦν περιστάσεων καθωρίσθη ν' ἀντικαταστήσῃ ἐν
μέρει τὰς ἀρχαίας Ἀνδανίαν, Στενούκλιρον και Μεσσήνην ὡς τὸ κέν-
τρον τῆς χώρας, ἔπρεπε νὰ ἔχῃσι συγκεντρώσει πάσας τὰς ἀρχαίας
παραδόσεις ἐν ταῖς ὁδοῖς και ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν κταστημάτων ἔ-
πρεπε πολλαχοῦ νὰ φαίνωνται τὰ ἀρχαία ὀνόματα Ἀριστομένης, Ἀ-
ριστόδημος, Οἰχάλια, Φηραὶ, Λιμναῖτις, Ἰθωμάτας, Μπενάκης, Παπα-
φλετας, Μκνιάκι, Πετρόμπεης, και τόσα ἄλλα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς
Τὴν πρώτην δὲ πρὸς τὰ τοιαῦτα ὤθησιν, ὡς μετὰ χαρᾶς ἔμαθον, ἔδω-
κε δῆμαρχος τοῦ δήμου Θουρίας δι' ἱστορικῶν λέξεων μετονομάσας
τὰ χωρία τοῦ δήμου αὐτοῦ.

Ἡ Μεσσηνία λοιπὸν, ὡς ἔχει σχηματισθῆ, εἶνε κυρίως ἡ χώρα τοῦ
Παμίσου, ὡς ἡ Αἴγυπτος εἶνε δῶρον τοῦ Νεῖλου, και ἐκτούτου ἐξηγοῦν-
ται και αἱ πολλαὶ θυσίαι, ἃς εἰς αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι ὡς θεὸν προσέφε-
ρον, διότι βεβαίως ἡ εὐφροσνῆτης Μεσσηνία, ἡ ἀγέλας τοῦ Μωρέως
κατὰ τοὺς Φραγκοὺς, οὐ μόνον διὰ τοῦ Παμίσου ἐσχηματίσθη τοιαύ-
τη, ἀλλὰ και δι' αὐτοῦ πάντοτε ἀνεζωογονεῖτο και πάντοτε ζωογο-
νεῖται και ἀναπτύσσεται. Ἡ Μεσσηνία ἐγειτόνευε πρὸς τρεῖς ἄλλους
Πελοποννησιακοὺς λαοὺς, ἦτοι ἀπ' Α. πρὸς τοὺς Λάκωνας, ἀπὸ Β.
πρὸς τοὺς Ἀρκάδας και ἀπὸ Β. Δ. πρὸς τοὺς Ἡλείους. Καὶ πρὸς μὲν
τοὺς Λάκωνας ἐχωρίζετο διὰ τοῦ Ταυγέτου και τῶν παραφυάδων αὐ-
τοῦ τῶν πρὸς Α. τῶν Καλαμῶν και τοῦ νῦν δήμου Ἀλαγονίας, ἐπὶ δὲ
τῶν χαμηλοτέρων δι' αὐτοῦ διόδων και ἐν τῇ νῦν θέσει Λαγκαδάς πρὸς
Α. τοῦ δήμου Ἀλαγονίας και πρὸς Α. τῆς μονῆς Διμιόβης και βορειό-
τερον τῆς Λαγκαδάς εὐρέθησαν λίθοι και ἐπιγραφαὶ ἀναγράφονται τὴν
ὀρθοετικὴν γραμμὴν και ἔχνη ἀμαξοτροχιῶν δεικνύοντα ὅτι συνεικινώ-
ναι ἡ Μεσσηνία δι' ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Σπάρτην διὰ τῶν διόδων
τοῦ Ταυγέτου. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν Ἀρκάδων ἐχωρίζετο διὰ χαμηλοτέρας
ἀλύσεως βουνῶν ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ Ταυγέτου και χωρούσης Β. Δ.
πρὸς τὸ Τετράγιον και τὰ Νόμια ὄρη, ἅπερ πάλιν εἶνε διακλάδωσις
τοῦ μεγάλου ἀρκαδικοῦ ὄρους τοῦ Λυκαίου· ἡ αὐτὴ βουνοσειρὰ χωρίζει
και σήμερον τοὺς νομοὺς Ἀρκαδικῆς και Μεσσηνίας. Ἐπὶ τῆς βουνοσει-

ρῆς δὲ τεύχης ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν τὴν διόδον ἀπὸ Καλαμῶν διὰ Βαλανιδίως εἰς τὸν νῦν δῆμον τῆς Ἀλαγονίας, τὴν διόδον ἄνω τῶν Ἀρραρῶν ἐπίσης εἰς Ἀλαγονίαν καὶ τέλος δύο παραλλήλους ἐγγὺς ἀλλήλων διόδους ἐν τῇ ἄνω πεδιάδι, ὧν ἡ μὲν μία πρὸς Α. τῆς Ἀνδανίας, ἡ δ' ἄλλη ὀλίγον νοτιοανατολικώτερον παρὰ τὸ χάνι τοῦ Τσάκωνα, δι' ἧς διέρχεται καὶ ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ ὁδὸς ἢ ὑπὸ τοῦ Ἐπικμινώνδου κατασκευασθεῖσα καὶ τὴν Μεσσηνὴν μετὰ τῆς Μεγάλης πόλεως συνδέουσα· κατὰ πάσης δὲ ταύτας τὰς διόδους οἱ βουνοὶ χαμηλοῦμενοι παρέχουσιν εὐκολωτέραν τὴν διάβασιν. Ἐς σταματήσωμεν λοιπὸν πρὸς στιγμαὴν ἐπὶ ὑψηλοτέρας κορυφῆς τοῦ Τετραγίου ὄρους, 2. ὥρας πρὸς Β. τοῦ νῦν χωρίου Βογάζι καὶ μεταξὺ τῶν χωρίων Κακαλέτρι καὶ Στασίμι τοῦ δήμου Ἀνδριζαίνης. Ἐνταῦθα ἐπὶ κορυφῆς εἶχε κατασκευασθῆ ἡ περιώνυμος Εἶρα μετὰ καλῆς ἀκροπόλεως, ἐνθα νῦν φαίνονται τὰ εἰλείπια παρὰ τὸ ναῖθριον τῆς Ἀγίας Περσασκευῆς· ἐκεῖ ὁ κράτιστος τῶν ἡρώων τῆς χώρας Ἀριστομένης ἐπάλαυν ἄλλοτε 11ετῆ ἔπελπιν ἀγῶνα κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐκεῖθεν τὰ ὕδατα ἐκρέουσι πρὸς Α. μὲν εἰς τὸν Ἀλφειὸν, πρὸς Ν. δ' εἰς τὸν Πάμισον καὶ πρὸς Δ. εἰς τὸν μικρὸν ποταμὸν τῆς Νέδας, ἧτις Νέδα, ἡ νῦν Μπουῆζι καλουμένη, βαίνει πρὸς Δ. καὶ χύνεται εἰς τὸν κυπαρισσιακὸν κόλπον χωρίζουσα νῦν τὰς ἐπαρχίας Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας. Διὰ τοῦ ἐν τῇ Εἶρα Τετραγίου λοιπὸν καὶ τῶν δυσμικωτέρων αὐτοῦ παραφυάδων ἐχωρίζετο ἡ Μεσσηνία καὶ ἀπὸ τῆς Ἀρκαδικῆς πόλεως Φιγαλείας. Τέλος ὁ ποταμὸς τῆς Νέδας ἐχρησίμευσε παρὰ τὴν θάλασσαν ὡς ὄριον τῶν Μεσσηνίων καὶ Ἠλείων μὴ παρέχων ὄχυράς καὶ ἀσφαλεῖς θέσεις, ἀλλ' ἀνοικτὴν χώραν. Ἀλλὰ τὸ Τετράγιον πρὸς Ν. καὶ Ν. Δ. διακλαδίζεται εἰς μικροτέρας καὶ ἐξαπλουμένους ἐντὸς τῆς Μεσσηνίας σειρὰς βουνῶν μέχρι τοῦ Ἀκρίτα καὶ σχηματίζονται εὖτως ἡ δυτικὴ παραλία καὶ ἡ χερσόνησος τοῦ Ἰρίου. Αἱ δὲ βουνοσειραὶ αὗται, αἱ λεγόμεναι Κοντοβούνια, μεταξὺ Μελιγαλᾶ καὶ Κυπαρισσίας ὑψόμεναι, ἐν μὲν τῇ ἀνατολικῇ προσεκτάσει πρὸς Ν. τοῦ Μελιγαλᾶ σχηματίζουσι τὴν Ἰθάμην, ὑψόμεναι δὲ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. παρὰ τὴν δυσμικὴν παραλίαν σχηματίζουσι τὸ Αἰγάλεων ὄρος, ὅπερ νῦν διασχίζει τὴν ἐπαρχίαν Τριφυλίας ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ πρὸς Α. τῆς Κυπαρισσίας, τῶν Φιλιατρῶν καὶ τῶν Γαργαλιάνων, ὑψόμεναι δὲ ἐν τῇ Μεσσηνιακῇ χερσονήσῳ τοῦ Ἰρίου σχηματίζουσιν ἀπὸ Δ. μὲν τὰ ὄρη τῆς Ἰθ-

λου, ἀπ' Α. δὲ τὸν ὑψηλὸν βουνὸν τοῦ Λυκοδήμου. Διὰ τῆς Ἰθώμης ὁμως προσεγγίζοντα πρὸς Α. πρὸς τὴν ἄλυσιν, ἣτις ὡς ἄνω εἵπομεν, χωρίζει τὴν Μεσσηνίαν τῆς Λακωνικῆς, περικλείουσι διὰ τῶν παρὰ τὰ χωρία Τσεφερεμίνι καὶ Σκάλα ὑψωμάτων τὴν μεγάλην πεδιάδα τοῦ Μελιγαλαῖ, τὸν πυρῆνα τῆς χώρας. Οὕτω λοιπὸν ἔχομεν κατὰ τὴν φυσικὴν διαίρεσιν τοῦ Χρυσφόντου πέντε διαμερίσματα ἐν Μεσσηνίᾳ, ἦτοι: τὴν πεδιάδα τοῦ ἄνω Παμίσου καὶ Στενουκλάρου, τὴν πεδιάδα τοῦ κάτω Παμίσου τὴν Μακκρίαν καὶ Ὑγρμειαν λεγομένην, τὴν κοιλάδα τοῦ Νέδωνος ἢ Μασσόλαν, τὴν χερσονήσον Ἰρίον, καὶ τὴν δυσμικὴν παραλίαν.

Καὶ ἡ μὲν ἄνω πεδιάς ἢ πεδιάς τοῦ ἄνω Παμίσου εἶνε βεβαίως ὁ νῦν κάμπος τοῦ Μελιγαλαῖ ὁ πρὸς Β. τῆς Ἰθώμης. Ὁ Πάμισος, ὡς δὲν ἀγνοεῖτε, ἀποτελεῖται ἐκ δύο μεγάλων βραχιόνων, τοῦ Μαυροζουμένου δηλ. καὶ τοῦ Ἀγ. Φλώρου. Καὶ οἱ μὲν ἀρχαῖοι γεωγράφοι, ἕνεκα τοῦ ὅτι ὁ Ἀγ. Φλώρος, ἔχει περισσότερον ὕδωρ τοῦ Μαυροζουμένου, τοῦτον μόνον ἐκάλουον Πάμισον καὶ πηγὰς τοῦ Παμίσου ἐνόμιζον τὰς τοῦ Ἀγ. Φλώρου, ὅπου καὶ οἱ παῖδες λουόμενοι ἐθεραπεύοντο ἀπὸ τινων ἐπιδερμικῶν νοσημάτων, τὸν δὲ Μαυροζουμένον ὠνόμαζον Βαλύραν καὶ ἐνόμιζον παραπόταμον τοῦ Παμίσου. Ἄλλ' οἱ νῦν γεωγράφοι ὀρθότερον καλοῦσι Πάμισον τὸν ὅλον ποταμὸν καὶ πηγὰς τοῦ Παμίσου θεωροῦσι δικαίως τὰς ἀπωτέρας, δηλ. τὰς πρὸς Ν. τῆς Εἵρας πηγὰς τοῦ Μαυροζουμένου. Τὴν νεωτέραν λοιπὸν θεωρίαν καὶ ἡμεῖς ἀκολουθοῦντες τὴν ἄνω πεδιάδα καλοῦμεν καὶ πεδιάδα τοῦ ἄνω Παμίσου. Αὕτη λοιπὸν ἡ πεδιάς κατὰ τὰς ἐρεῦνας τῶν γεωλόγων ἀρχικῶς ἦτο λίμνη, ἣτις κατόπιν διαρράξαντος τοῦ ὕδατος τὸ ἔδαφος κατὰ τὴν νῦν μεταξὺ Βουλκάνου καὶ Τσεφερεμινίου κοίτην τοῦ Μαυροζουμένου μετεβλήθη εἰς πεδιάδα. Ὁ Μαυροζούμενος δὲ ἢ ἡ Βάλυρα τῶν παλαιῶν ἔχει ἐν τῇ ἄνω πεδιάδι καὶ τρεῖς παραποτάμους, ἦτοι τὴν Λευκασίν, δηλ. τὸ ἀπὸ τοῦ χωρίου Μπογαζίου ῥέον ποτάμιον, τὸν Χάρδρον, δηλ. τὸ ἀπὸ τοῦ χωρίου Σανδανίου ποτάμιον, καὶ τὸν Ἀμφιτον, ὀλίγον ἀνεπιτολικώτερον, ἐνομένους ὅλους πλησίον τοῦ Μελιγαλαῖ.

Τὸ πρῶτον δὲ σημεῖον, ἐνθα ἔχει τις τὴν σταματήσῃ ἐν τῇ ἄνω πεδιάδι, εἶνε ἡ προεξοχὴ βουνοῦ κατὰ τὰς κατωφερείας πρὸς τὴν Μεσσηνίαν τῶν Ἀρκαδικῶν ὄροθετικῶν βουνῶν, ἐκεῖ ὅπου εἰς ἀπόστασιν 3) ἰ ὥρας ἔπισθεν τοῦ χωρίου Σανδάνι τὰ ὕδατα τοῦ Χάρδρου κι-

νοῦσι σήμερον ἓνα ὑδρόμυλον. Ἐκεῖ λοιπὸν εἶνε τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαιοτάτης πρωτευούσης τῆς χώρας, τῆς Ἀνδανίας, τῆς πατρίδος τοῦ Ἀριστομένους, τῆς ἠρωϊκωτέρας πόλεως, μὲ ἀκρόπολιν καὶ τεῖχη ἰσχυρὰ, μὲ τὰς λαμπροτέρας ἀναμνήσεις καὶ παραδόσεις, μὲ τὴν γειτνίασιν πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν. Τῆς Ἀνδανίας τὸ ὄνομα διεσώθη ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τοῦ νῦν χωρίου Σανδανίου καὶ τὰ ἴχνη πρῶτος ἀνεκάλυψε τῷ 1840 ὁ διασημὸς Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Κούρτιος, ὅστις ὑπῆρξε καὶ ὁ κυριώτατος αἴτιος καὶ ἐργάτης τῆς ἐσχάτως ὑπὸ τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως ἀνασκαφῆς τῆς Ὀλυμπίας, καὶ οὐ τὴν 80ετηρίδα ἐορτάζει ὁ φιλολογικὸς κόσμος τῆς οἰκουμένης μετὰ ἓν ἔτος. Καὶ ἡ μὲν παλαιὰ πόλις βεβαίως κατηδαφίσθη εἰς ἔδαφος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἐγγὺς αὐτῆς κατόπιν ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Σανδανίου ἐκτίσθη νέος συνοικισμὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἀνδανία διατηρηθεὶς μέχρι τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ὡς πολίχνη Ἀρκαδική. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς ἢ ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Χαράδρου ὀλίγον μακρὰν τῆς Ἀνδανίας ὑπῆρχε τὸ ἐκ κυπαρίσσων δάσος Καρνάσιον, ἐν τῇ σκιᾷ τοῦ ὁποίου ἐωρτάζετο ἡ μεγαλειτέρα ἐορτὴ τῶν Μεσσηνίων, ἡ τῶν μεγάλων θεῶν Δήμητρος καὶ Περσεφόνης, ὁμοίως πρὸς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια τῶν Ἀθηναίων, περὶ τῆς ὁποίας ἐορτῆς πολλὰ διδάσκει ἡμᾶς ἐπιγραφὴ τοῦ 93 π. Χ. εὐρεθῆσα ἐπὶ τόπου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ἐκεῖ πλησίον ἔκειτο καὶ ἡ προϊστορικὴ πόλις Οἰχαλία ἡ πατρὶς τοῦ Εὐρύτου καὶ τῆς κόρης αὐτοῦ Ἰόλης κατὰ τὴν ἐγγχωρίαν παράδοσιν καὶ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην, ἡ καταστραφείσα ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ἦτις, ὡς φαίνεται, ἔκειτο ὀλίγον πρὸς Ν. τῆς Ἀνδανίας ἐπὶ προεξέχοντος βουνοῦ ἐν ᾧ δ' ἐνωρὶς καὶ ἡ Ἀνδανία καὶ ἡ Οἰχαλία εἶχον καταστραφῆ, τὸ Καρνάσιον ἄλλος μὲ τὰ Ἐλευσινιά του μυστήρια ἐπέζησαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς ἀρχαίας Ἱερσκειας, ὁ δὲ Πausanias τῷ 150 μ. Χ. εὗρεν ἀκόμη ἐκεῖ καὶ τὴν ἐορτὴν καὶ ἀγάλματα τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Περσεφόνης, ὑπὸ τοῦς πόδας τοῦ ὁποίου ἔρρεε πηγὴ, καὶ τὴν χαλκῆν ὑδρίαν, ἐντός τῆς ὁποίας πλάκες ἐκ κασιτέρου περιέγραφον τὰ τῆς τελετῆς, ἣν εἶχε χάσει ἐπὶ τῆς Ἰώμης ὁ Ἀριστομένης.

Χαμηλότερον ἐκτίσθη κατόπιν ἡ δωρικὴ μητρόπολις τῆς χώρας ἡ Στενούκλαρος, ἄνευ τειχῶν, ὡς ἡ Σπάρτη, κειμένη πιθανώτατα ἐπὶ τοῦ ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. προεξέχοντος βουνοῦ ἐν τῇ ἀνατολικῇ μίσει τῆς πεδιάδος Β. Α. τοῦ Μελιγαλιᾶ. Ἡ Στενούκλαρος καταστραφεῖσα ἐ

πίσης ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ὡς καὶ ἡ Ἄνδανία, ἀνεκτίσθη κατό-
πιν καὶ ἀνέζησεν, ἀλλ' ὡς μικρὰ πόλις πλέον μεταδοῦσα ὅμως τὸ
ὄνομά της εἰς τὴν ὅλην πεδιᾶδα τὴν ἐπ' αὐτῆς στενυκλαρικὴν κλη-
θεῖσαν.

Ἐψηλὰ ἐπὶ ὄρους ἔκειτο ἡ Ἄμφεια, ἣν πρῶτοι οἱ Σπαρτιᾶται κα-
ταλαβόντες ἐπὶ τοῦ ἀ. μετ. πολέμου ἐπὶ ἐπικαίρου θέσεως ὡς τὴν Δε-
κέλειαν ἐπὶ τοῦ πελ. πολέμου, ἐπέεζον ὀλόκληρον τὴν κάτω χώραν.
Τὴν θέσιν αὐτῆς οἱ πλείστοι μὲν τοποθετοῦσιν ἐπὶ τῆς διόδου ἀπ' Ἀρ-
καδίας εἰς Μεσσηνίαν ἐν θέσει Κόκλα ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Μικροπλάγι, ἣν
ἄνω εἶπομεν, πιθανώτερον ὅμως ἔκειτο ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ἐν τῇ διόδῳ
ἀπὸ Ἀρφαρῶν εἰς Ἀλαγονίαν, διότι ἔαν ἔκειτο ἐν τῇ ἄνω θέσει ἐπρε-
πεν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ διέλθωσι διὰ τῆς Ἀρκαδίας, διὰ ξένης διηλ-
χώρας, ὅπως καταλάβωσιν αὐτήν, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἄνω τῶν Ἀρφαρῶν
θέσιν εὐκόλως κατέβησαν ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέ-
μιδος.

Τέλος ἐν τῷ νοτίῳ μέρει τῆς πεδιᾶδος προβάλλει ὑπερήφανον καὶ
μεγαλοπρεπὲς τὸ ὄρος τῆς Ἰθώμης τὸ μέχρι τέλους συνεσφιγμένον γε-
νώτατα μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς Μεσσηνίας, ὅπερ κατὰ τὸ μέσον ὕψος
διχάζεται εἰς δύο κορυφὰς τὴν νοτιωτέραν τῆς Εὐσας καὶ τὴν βορειοτέραν
τῆς Ἰθώμης, καὶ ἐν συνόλῳ προβάλλει ὡς γίγας ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὅ-
λης Μεσσηνίας. Ἡ Ἰθώμη ἦτο μία τῶν ἰσχυροτάτων ἀκροπόλεων
τῆς Πελοποννήσου, ἦτο, ὡς ἔλεγεν ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος, μετὰ τοῦ
Ἀκροκορίνθου τὰ δύο κέρατα, δι' ὧν ἠδύνατό τις νὰ δαμάζῃ, ἐάν
τὰ κατεῖχε, τὸν ταῦρον Πελοπόννησον. Πανταχόθεν ἄποπτος καὶ ἀπὸ
τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπὸ πάσης μεσσηνιακῆς γωνίας καὶ ἀπὸ ξηρᾶς
καὶ ἀπὸ θαλάσσης ὑψοῦται λίαν ἀποκρήμνως πρὸς ὅλας τὰς πλευράς
καὶ μόνον ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς νῦν μονῆς τοῦ Βουλκάνου κάπως ὀμα-
λῶς ἀναβατῆ, ὡς καὶ ἡ λέξις δηλοῖ ἐκ τοῦ ἰθῦς (ἦτοι ἀπόκρημνος, κά-
θετος) γινομένη καὶ ὑπερβαίνει μὲν ἡ ἐντύπωσις τὸ πραγματικὸν ὕ-
ψος, ἀλλ' ἐντύτοις εἶναι ὑψηλὴ 802 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θα-
λάσσης καὶ εἶναι οὕτω μετὰ τὸν ἀρκαδικὸν Ὀρχομενὸν ἡ ὑψηλοτέρα
ἀκρόπολις τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ἐχρησίμευσεν μὲν ἀνέκαθεν ἡ Ἰθώ-
μη, ἡ ἱερὰ χώρα τοῦ Ἰθωμάτα Διός, ὡς τὸ προπύργιον τῆς Μεσσηνί-
ας, ὡς τὸ καταφύγιον καὶ ἡ ἄμυνα τῶν Μεσσηνίων ἐν τῷ πρώτῳ Μεσ-
σηνιακῷ πολέμῳ, ὡς τὸ κέντρον τῆς ἐπανκστάσεως ἐν τῷ τρίτῳ Μεσ-

σησιακῶ πολέμῳ, καὶ δ' αὐτοῦτο κατεσκάφη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ ἰσχύον καὶ θέσιν θαυμασίαν διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ μεγάλου Θηβαίου στρατηγοῦ τῷ 369 π. Χ. Κήρυκες τοῦ Ἐπαμινώνδου ἐκάλεσαν εἰς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα τοὺς ἀνά τὴν ὑψηλίον διεσκορπισμένους Μεσσηνίους, τὰ μνηστῆρα ἀνήγγειλαν ὅτι ἔληξεν ἡ κατὰ τῶν Μεσσηνίων ὀργὴ τῶν Διοσκούρων, δι' ὀνείρου ὠδηγήθη δ' Ἀργεῖος Ἐπιτέλης, ὁ ὑποστράτηγος τοῦ Ἐπαμινώνδου, καὶ ἀνεῦρεν ἐν τῇ Ἰθώμῃ τὴν ἱεράν παρακαταθήκην τοῦ Ἀριστομένου, ἥτοι τὴν χαλκῆν ὑδρίαν μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν μυστηρίων, ἐπιστήμως ἀνενομισθησαν τὰ ὅσ' αὐτοῦ Ἀριστομένου ἐκ Ῥόδου, προσεκλήθησαν εἰς ὅλης τῆς Ἑλλάδος οἱ καλλίτεροι ἀρχιτέκτονες καὶ μηχανικοὶ, συνεκεντρώθησαν στρατοὶ ἐκ Βοιωτίας, Ἄργους, Ἀρκαδίας, Ἡλείδος, Ἀχαιΐας καὶ ἀλλαχόθεν, προηγήθησαν μεγαλοπρεπεῖς θυσίαι εἰς τοὺς ἐγγυρῖους θεοὺς ὄλων τῶν φυλῶν, ὅσαι ἐκεῖ εἶχον συγκεντρωθῆ πρὸς ὑποστήριξιν, διὰ θυσιῶν ἐπεκατέστησαν τὴν εὐμένειαν ὄλων τῶν ἀρχαίων ἡρώων τῆς γῶρας καὶ μάλιστα τοῦ Ἀριστομένου, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἰθωμάτα Διός, τοῦ ἀρχαιοτάτου προστάτου τῆς Μεσσηνίας, τοῦ ἐν τῇ κρυφῇ τῆς Ἰθώμης γεννηθέντος κατὰ τὴν ἐγγυρῖαν παραδοσιν καὶ ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀπὸ ἄλλου Ὀλύμπου ἐπιβλέποντος καὶ προστατεύοντος τὴν γῶραν, ἤρχισαν καὶ ἐντὸς τριῶν ἔτων ἔδρυσαν τὴν κραταιὰν πόλιν τῆς Μεσσηνίας, τῆς ὁποίας τεχνικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ἔργον δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἴσως ἄλλο ὅμοιον ἢ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Διότι τῶν μὲν ἄλλων πόλεων τὰ τείχη καὶ οἰκοδομήματα ἐκτίζοντο ἐν ἀρχῇ συμφώνως πρὸς τὸν ῥυθμὸν τῆς ἐποχῆς καὶ κατόπιν ἐπεσκευάζοντο ἢ ἐτροποποιοῦντο: τὰ τῆς Μεσσηνίας ὁμως πάντα, ὡς κτισθείσης ἐν τῇ ὑψίστῃ ἀκμῇ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, κατεσκευάσθησαν μὲ ὅλους τοὺς κανόνας τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψιν τῶν ἀρίστων μηχανικῶν. Καὶ τῶ ὄντι, κύριοι, ἀπλῆ ἐπίσκεψι- τῶν ἐρεπίων τῆς Μεσσηνίας προξενεῖ τὸν μέγιστον θαυμασμὸν πρὸς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὰ δὲ διάφορα ἐκεῖ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος καὶ περσυντετριμμένα καὶ παρημελημένα εὐρίσκονται πολὺ ἀνώτερα τῶν ἐντυπώσεων, ἃς λαμβάνει τις ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν γραφάντων ἀρχαίων. Καὶ περιγραφὴν μὲν τῶν μνημείων τούτων βεβαίως δὲν θὰ ἐπιχειρήσω, διότι τοιαῦτα μόνον ἐπὶ τόπου δύνανται νὰ γίνωνται πρὸς πολ- λούς ἢ καὶ διὰ συγγραμμάτων, ἀλλ' ἀπλῆν μόνον εἰκόνα θὰ δώσω

τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν. Καὶ τὰ μὲν τείχη τὰ ὅπῃ ἀπερικλείον τὴν πόλιν περίξ, δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ κατὰ τὸ πλεῖστον ἄρχοντα κατὰ τὸ διάσκειλον μεταξύ Ἰθώμης καὶ Εὐας, ἀνέρχονται τὴν βράχιν ὄλην τῆς Ἰθώμης φρουροῦντα τὴν πόλιν ἀσφαλίστατα ἀπ' Ἀνατολῶν, κατέρχονται εἶτα ἐκεῖθεν τῆς Ἰθώμης εἰς τὴν ἐδιὰ δ' καὶ ἀνυψοῦνται ἐπὶ τῶν λοφωδῶν μερῶν παρακολουθοῦντα τὴν φύσιν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ φράσσουσιν οὕτω τὴν πόλιν ἀπὸ βορρᾶ, καὶ τέλος ἀπὸ δυτικῶν μὲν παρακολουθοῦσι τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ μεταξὺ τῆς Ἰθώμης καὶ τῶν δυτικῶν βουνῶν μικροῦ ῥύακος, ἐπὶ νότου δὲ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ μεταξὺ Εὐας καὶ Ἰθώμης ῥύακος. Ἔργουσι περιμετρῶν ἐννέα χιλιομέτρων περίπου, ἤτοι σχεδὸν δύο ὥρων, ὅση ἦτο καὶ ἡ περίμετρος τῆς ἀντιζήλου Σπάρτης, εἶνε συντηρησμένα μὲ λίθους μεγάλους ἐκ τιτανολίθου καὶ κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν λεγόμενον σχέδιον, ζυγεῖ ἀμμοκονίας, ἐννοεῖται, διατηροῦνται κάλλιον καὶ ἐνιαχοῦ ὀλόκληρα ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ βορείας πλευρᾶς, καὶ πανταχοῦ εἰς ὠρισμένα διαστήματα προφυλάσσονται ὑπὸ ὑψηλοτέρων τετραγώνων πύργων, ὧν πολλοὶ καὶ σώζονται ὀλόκληροι. Τρεῖς δὲ μεγάλα πύλα μνημορεύονται ἐν αὐτοῖς, ἡ Ἀρκαδικὴ πρὸς Β', ἡ Λακωνικὴ ἢ Τεγεατικὴ πρὸς Α. καὶ ἡ πρὸς τὰς Φεράς πρὸς Ν. Τούτων ἡ μὲν Ἀρκαδικὴ διεσώθη κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς Δ. τῆς Ἰθώμης ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Διπυλον καὶ εἶνε ἐν τῶν Θαυμασιωτάτων ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης· ἡ δὲ Λακωνικὴ κειμένη κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν μετὰ βᾶσιν ἀπὸ Ἰθώμης εἰς Εὐαν διασώζεται ἐν μέρει καὶ ἐνδυαμοῦται διὰ παρεκβάσεως ἐνταῦθα τοῦ τείχους· τὸ νότιον μέρος τοῦ τείχους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ὑπάρχει ἤδη, ἡ δὲ Εὐα, ἣτις βεβαίως ὀνομάσθη οὐχὶ ἐκ τῆς κοινῆς προμητορος ἡμῶν Εὐας, ἣν ἠγνόουν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἤχου εὐοῦ εὐάν τῶν τὴν ἐορτὴν τοῦ Βάκχου τελούντων, οὐ καὶ ἱερὸν ἦτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς, οὐ ἴχνη εὐρέθησαν ἐν τῷ νῦν ναῖσκῳ τοῦ ἁγίου Βασίλειου, ἡ Εὐα λοιπὸν ἦτο ἐκτὸς τοῦ τείχους τῆς πόλεως εἶτε διότι δι' ἀπλῆς σκοπιᾶς ἐπὶ τῆς κορυφῆς εὐκόλως ἐφρουρεῖτο καὶ αὕτη ὡς ἐντελῶς ἀπόκρημνος εἶτε καὶ διότι ἐσκόπεον ἴσως κατόπιν νὰ ὀχυρώσασιν καὶ ταύτην. Τὸ κέντρον τῆς πόλεως ἦτο ἐνθα περίπου νῦν εἶνε τὸ χωρίον Μαυρομάτι, τοῦ ὁποῦ χωρίου ἡ μεγάλη πηγὴ ἐν κλειψύδρα τότε συνσκευασμένη δι' ὀχετοῦ ἤγε κατωτέρω καὶ ἀνέβλυζεν ὡς πηγὴ Ἀρσινόη ἐν πολυτελεῖ ἀναβρυτηρίῳ παρὰ τὴν Ἀγορὰν, ὀνομασθεῖ-

σο δὲ ἀπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ Ἀρσινόης. Καὶ μνημονεῖται μὲν ὁ Πυρραϊκὸς πλῆθος ἱερῶν περὶ τῆν Ἀγορὰν, οἷον ναοὺς Ποσειδῶνος καὶ Ἀφροδίτης καὶ ἄγαλμα τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν, καὶ ναὸν Εἰλειθυίας καὶ ναὸν Δήμητρος καὶ Ἀσκληπιοῦ ναὸν μὲ πλείστα ἄγαλματα καὶ μὲ τὸν σιδηροῦν ἀνδριάντα τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ ναὸν τῆς Μεσσηνίας μὲ τὰ ἄγαλματα ὄλων τῶν ἡρώων τῆς χώρας καὶ τὸ Ἱεροθύσιον ἢ τὸ Πάνθειον τῶν Μεσσηνίων μὲ ἄγαλματα πάντων τῶν γνωπτῶν θεῶν καὶ χαλκῆν εἰκόνα τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ γυμναστήριον μετ' ἄγαλμάτων καὶ Ἀριστομένους ἡρώων καὶ ἄλλα μνημεῖα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἢ θέσι: πάντων εἶνε ἀμφίβολος, διότι δὲν ἐγένοντο ἀνασκαφὴ πρὸς ἐξακρίβωσιν ὅ,τι θετικῶς γινώσκωμεν ἐκ τούτων εἶνε τὰ λείψανα τοῦ πολυτελεστάτου σταδίου ἐν τῷ ΝΔ. ἕκρη τῆς πόλεως μετὰ ναοῦ πλυσίον, μικρὸν θέατρον ἐγγὺς πρὸς Δ. τοῦ Μαυρομματαίου, τὸ πολυάνδρον κατὰ τὸ τέλος τῆς πόλεως πρὸς τὰ ΝΔ. ἐν τῇ συμβολῇ τῶν δυο ῥυάκων, καὶ τὸ πιθανὸν ἐξωτερικὸν τεῖχος τῆς ἀγορᾶς, ἢ τέχνη καὶ μεγαλοπρέπεια καὶ κανονικότης τοῦ ὁποίου, κύριαι, ὅσον ἴσως οὐδαμῶδ τῆς γῆς, εἶνε τεχνικωτάτη καὶ μεγαλοπρεπεστάτη.

Ἐπίσης ἐγγὺς πρὸς Δ. τοῦ Μαυρομματαίου ἐν τῇ θέσει Σπελουζα εὐρέθησαν καὶ τὰ ἴχνη τοῦ ναοῦ τῆς Λιμνάτιδος ἢ Λαφίας Ἀρτέμιδος καὶ κάτωθεν αὐτοῦ ἴχνη κλεψύδρας χρησιμευούσης πιθανῶς ὡς ὠρολογίου. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τῆς Ἰθώμης ἐκτείνεται ἐν ἐπίμηκες ὀροπέδιον ἐκ τῶν ΝΑ. πρὸς τὰ ΒΔ. διὰ τειχῶν ἐκτετέρωθεν καλῶς ὑπεσηριγμένον, ἐν τῷ δυσμικωτάτῳ δ' αὐτοῦ καὶ ὑψηλοτέρῳ σημείῳ ὑφούται νῦν ἢ παλαιὰ το. Βουλκάνου μονή, τὸ Καθολικὸν λεγόμενον, μονὴ πιθανῶς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου μὲ βυζαντινὴν καθαρῶς ζωγραφικὴν, καὶ αὕτη εἶνε ἡ ἱερωτέρα ἐπίσης θέσις τῆς ἀρχαίας Μεσσηνίας, ὡς διασώζουσα τὰ θεμέλια τοῦ ὀνομαστοῦ ναοῦ τοῦ Ἰθαμάτα Διὸς, οὗ καὶ τὸ ὄλον ὄρος ἱερὸν ἦτο· ἐκεῖ ἐγεννήθη κατὰ τοὺς Μεσσηνίους καὶ ὑπὸ τῶν Νουφῶν ἐλούσθη ἐκ τῆς Κλεψύδρας πηγῆς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ὕδατος τῆς ὁποίας καθ' ἑκάστην ὕδωρ εἰς τὸ ἱερὸν ἐφέρετο· ἐκεῖ ἐδέσποζε μία λατρεία φθάνουσα μέχρις ἀνθρωποθυσίας, ὡς δεικνύει ἡ ἱστορία τῆς κόρης τοῦ Ἀριστοδήμου. Ἄγαλμα ἐν πρώτοις δὲν ὑπῆρχε· τὸ δὲ κατόπιν ὑπὸ τῶν ἐκ Ναυπάκτου Μεσσηνίων κομισθέν· δὲν ἐτοποθετεῖτο ἐν τῷ ἱερῷ, ἀλλ' ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἐκάστοτε ἱερέως αὐτοῦ ἀνατολικῶς δ' αὐτοῦ, ὅπου νῦν τὸ ἀλώνιον τῶν μοναχῶν, ἦτο ὁ

βωμὸς τοῦ Ἰθωμάτα, περὶ οὗ ἐτελοῦντο μουσικοὶ ἀγῶνες καὶ χοροί, ὡς νῦν γίονται χοροὶ καὶ διασπασθεῖσαι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς μονῆς τῆ 15 Αὐγούστου. Κατωθεν δὲ τῶν θεμελίων τοῦ Ἰθωμάτα Διὸς εὐρίσκονται ἐν καλῇ καταστάσει καὶ οἰκοδομικοὶ λίθοι, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἕχνη τοῦ παναρχαίου, τοῦ πελασγικῶν τειχισμοῦ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης, ἧτις ἐπὶ τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ αὐτίς ἐτειχίσθη περίξ κανονικώτατα ὡς ἀκρόπολις διὰ τειχῶν, ὧν τὰ πλεῖστα σώζονται εἰσέτι. Ἡ ἄποψις τέλος ἀπὸ τῆς θελκτικωτάτης ταύτης κορυφῆς εἶνε ῥωμαντικωτάτη. Πρὸς Α. ἐκτείνεται ἡ ἄνω μεσσηνιακὴ πεδιάς μὲ τοὺς ὑπερκεμένους ἀρκαδιοὺς βουνοὺς καὶ ὄρη, ἐν οἷς διακρίνεται ἡ ἐναντι ἐπίσημη μεγαλοπρεπὴς κορυφὴ τοῦ Ἀρκαδικοῦ, Λυκαίου, οὗ ὁ Λυκαϊάτης Ζεὺς, ὡς καὶ ὁ συνάδελφος Ἰθωμάτας ἦτο τὸ ἱερώτερον σημεῖον τῆς Ἀρκαδίας· ἀπὸ δυσμῶν τὸ βλέμμα ὑπερβαίνει τοὺς χαμηλοτέρους βουνοὺς πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Κυπαρισσίας· ἀπὸ νότου ἀπλοῦται ἡ Μακαρία καὶ ὁ μεσσηνιακὸς κόλπος ἐν ἐπιχαρίτῳ θεῷ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν φειδρύνουσι αἱ ἀπαστράπτουσαι χιόνες τοῦ φαλακροῦ Ταυγέτου· ἀλλ' ἡ ἀρίστη τῶν ἐντυπώσεων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπὸ τῆς κορυφῆς ταύτης θὰ ἦτο ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ἀμέσως ὑποκάτω ἐκτισμένης Μεσσήνης, ἧτις οἶονεὶ ἀποτόμως ἐκρέματο ἀπ' αὐτῆς ὡς ἐξώστης ὑψηλοτάτου ἀνακτόρου. Τὰ δὲ θρύμματα τῶν ἀγχαλματῶν καὶ κίωνων καὶ οἰκοδομικῶν λίθων καὶ ἀγγείων καὶ νομισματικῶν καὶ σφραγιολογύφων, τὰ εὐρεθέντα ἐν τῷ χώρῳ τῆς Μεσσήνης, κύριοι, εἶνε τόσον πολλὰ, ὥστε ἔχει τις νὰ θαυμάσῃ διὰ τρία πράγματα· ἐν πρώτοις δὲν ἐξηγεῖται διὰ τί, ἐν ᾧ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος· καὶ ἐν πόλεσι πολὺ ἀσημαντοτέραις τῆς Μεσσήνης ἔχουσι γίνεαι ἀνασκαφαὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας καὶ ὑπὸ ξένων κυβερνήσεων, διὰ τὴν Μεσσήνην, ἧτις θὰ προυσίαζε θαυμαστίας ἐκπλήξεις, δὲν ἐγένετο ἀκόμη τοιαύτη ἀπόφασις μετὰ τὰς μικρὰς δοκιμὰς ἀνασκαφῆς ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς τοῦ 1828, ὅτε ἦλθεν ἐδῶ ὁ Μαιζὼν πρὸς ἐξωσιν τοῦ Ἰβραΐμ, καὶ μετὰ τινὰς ἐρεῦνας τοῦ Γάλλου Le Bas νομίζω ὁμῶς ὅτι δὲν ἀπέχει ἡ στιγμή, καθ' ἣν θὰ ἀπαστράψῃ ἐντελῶς πρὸ τοῦ φωτός ἡ ἐπιβλητικὴ πόλις τοῦ Ἐπαμινώνδου· δεῦτερον ὅτι καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρατηρεῖται ἐνταῦθα τοιαύτη περιφρόνησις πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἡμῶν θαυσαυροὺς, ὥστε ἐν ᾧ ἐκ τῶν περὶ τῶν τῆς οἰκουμένης ἔρχονται οἱ σοφοὶ καὶ πλοῦσοι τοῦ κόσμου νὰ λατρεύσωσι τὰ ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς

μεγαλοφυΐας, ἡμεῖς, οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων, ἀντὶ συγνάκης νὰ ἐπισκεπτώμεθα αὐτὰ, ἀντὶ νὰ ὀργανίζωμεν ἐκδρομὰς καὶ πανηγύρεις· καὶ ἐς τὰς χάριν τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐν ᾧ μία ἐκδρομὴ εἰς Ἰθώμην ἠδύνατο ἴσως καὶ τὸν φθισιῶντα νὰ ἀναζωογονήσῃ, προτιμῶμεν πρὸς τέρψιν νὰ ἐπισκεπτώμεθα μέρη πρὸς ταπεινὰς ἀπολαύσεις παρέχοντα τὸ ἐνδόσιμον· τρίτον δὲ τὴν πρὸς τὰ ἀρχαῖα περιφρόνησιν ἡμῶν συγκοσμεῖ, κύριοι, καὶ προκαλεῖ τὴν ἀηδίαν ἢ μεγίστην ἡμῶν φροντίς, μόλις εὐρίσκομεν ἀρχαῖόν τι ἔργον, νὰ σπεύδωμεν ἱεροκυφίως μετὰ τῆς βδελυριωτέρας ἱεροσυλίας νὰ πωλῶμεν αὐτὸ χάριν ἀτίμου αἰτχροκερδείας εἰς τοὺς ξένους· ποῖαν ἰδέαν θέλετε, κύριοι, νὰ σχηματίσωσι περὶ ἡμῶν οἱ ξένοι, ὅταν βλέπωσιν ὅτι οὐχὶ ἀπὸ τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ πλεῖστοι ἰδιῶται ἐπληρώθησαν ἐλληνικῶν κειμηλίων κλαπέντων ἐκ τῆς ἀρχαίας των πατρίδος, καὶ δυστυχῶς, ὅπως ἢ παρθένος ἀφαιρεῖται ἀνεπιστρεπτὴ τὴν τιμὴν ὑπὸ βαρβάρου βιαστοῦ ἢ ἀπηνουῦ τυράννου, οὕτω καὶ ταῦτα ἀνεπιστρεπτὴ ἀπεμπολοῦνται ἀντὶ ἀτίμου κέρδους εἰς τὴν ξένην, ὅπως μηδέποτε ἐπανίδωσι τὸν προσφιλῆ τῆς Ἑλλάδος γλαυκὸν οὐρανὸν, ὑφ' ὃν ἐζήσαν χιλιετηρίδας ὅλας εἰς τοὺς τοιοῦτους ἀρχαιοκαπήλους ἔπρεπε, νομίζω, ἐν πλήρει δικαιώματι ὁ λαὸς, ὁσάκις ἀνακαλύπτονται, νὰ ἐφαρμαζῇ τὸν νόμον τοῦ Λύοντος.

Κάτωθεν τοῦ νῦν χωρίου Σουλιμᾶ, ἐκατέρωθεν τῆς διόδου τοῦ Κόκλα εἶνε γνωστοὶ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος οἱ ῥύακες Ἡλέκτρα καὶ Κοῖος, παραπόταμοι τοῦ Μαυροζουμένου. Ἐκεῖ δὲ ὀλίγον δυτικῶς τοῦ Κόκλα τοποθετοῦσιν οἱ γεωγράφοι τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Δωρίου, πόλεως κτισθείσης ὑπὸ τῶν Κρесоφοντιδῶν, καὶ πλησίον αὐτὴν τὴν πηγὴν Ἀχαΐαν, ἧς ὅμως τὸ ὕδωρ πλεον ῥεεῖ πρὸς τὸν ποταμὸν τῆς Κυπαρισσίας, ἐκεῖ δὲ πλησίον ἐπίσης ἐν ἀγνώτῳ θέσει ἔλειτο καὶ συνοικισμὸς ἄλλος ἐν ὄχυρᾳ θέσει, καλούμενος Πολίχνη.

Ἐν τῇ κάτω πεδιάδι, ἧτις καὶ Ἰαμίτις ἀρχαιότατα, Μακαρία δὲ βραδύτερον ἐκαλεῖτο, οἱ γεωλόγοι παρατηροῦν ὅτι ἡ παραλία γῆ σημερινὸν ἐπηυξήθη ἐνεκα τῶν προσχώσεων τοῦ Παμίσου, παραδέχονται δ' ὅτι τὰ νῦν εὐφροα ἔλη τοῦ ποταμοῦ τούτου ἀρχαιότατα μὲν ἦσαν θάλασσα βραδύτερον τεναγῶδεις λιμνοθάλασσαι καὶ τελευταῖον ἀπεχερσώθησαν καὶ μέχρι τοῦδε ἐξακολουθοῦσῃς τῆς προσχώσεως. Ἐν τῇ Μακαρίᾳ ἔχει τις νὰ ἐνασχοληθῇ κυρίως ἐν τῇ πόλει τῆς Θουρίας.

Ύαυτης δὲ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἔχομεν δύο θέσεις, παλαιὰν Θουρίαν καὶ νέαν Θουρίαν. Καὶ ἡ μὲν παλαιὰ Θουρία, ἣτις κατὰ τοὺς ἀρχαίους γεωγράφους εἶνε ἡ ὁμηρικὴ Ἄνθεια, ἔκειτο ἐν περιφανεῖ θέσει ἐπὶ τοῦ βουνοῦ, ὅπερ νῦν καλεῖται Παλαιόκαστρον ἐν τῷ δήμῳ Θουρίας, 15 1)2 χιλιόμετρα ΒΔ. τῶν Φαρῶν, μὲ καλὴν ἀκρόπολιν καὶ τείχη, μὲ ὀνομαστὴν δεξιαμενὴν, μὲ θέατρον καὶ μὲ δύο ναοὺς, τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς καὶ τῆς συριακῆς θεᾶς, ὧν πάντων ἔχνη διατηροῦνται εἰσέτι ἐπὶ τόπου. Ἐπὶ Πausανίου δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων εἶχον καταβῆ εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἄριος παραποτάμου τοῦ Παμίσου κατόκησαν τὴν νέαν Θουρίαν, ὅπου νῦν ἔχνη πλινθίου ῥωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος, Ἰως βαλαναίου ἢ ιδιωτικῆς ἐπαύλεως, διεσώθησαν.

Τὸ ἀνατολικὸν διαμέρισμα τῆς χώρας, ἡ Μεσσόλα, εἶνε κυρίως ἡ χώρα τοῦ Νέδοντος, ἧς τὸ μὲν ὄρεινὸν τμήμα, δηλ. ὁ νῦν δῆμος τῆς Ἀλαγονίας, ἐκαλεῖτο παρ' ἀρχαίους Δευθέλεια χώρα ἢ Δευθέλιοι, καὶ ἦτο παρ' αὐτοῖς ὀνομαστὸς ὁ Δένθις οἶνος· ἦτο δ' ἀνέκαθεν ἡ χώρα αὕτη τὸ μῆλον τῆς ἐριδος μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Μεσσηνίων καὶ ἐντὸς αὐτῆς μνημονεῖονται αἱ πολίχαι Λίμναι καὶ Καλάμαι· καὶ αἱ μὲν Λίμναι ἦσαν βεβαίως πλησίον τοῦ κοινοῦ θωρικοῦ ναοῦ τῆς Αἰμνᾶτιδος Ἀρτέμιδος, οὗ ἔχνη ἐσώζοντο μὲν μέχρι τινὸς παρὰ τῷ ναυδρίῳ τῆς Παναγίης τῆς Βολιμιώτισσας, νῦν ὅμως τὰ πάντα ἐξηφανίσθησαν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς μανίας τῆς καταστροφῆς πρὸς εὐρεσιν ἀρχαιοτήτων πωλουμένων, ὡς ἄνω εἶπον, ἀντὶ πινακίου φακῆς. Αἱ δὲ Καλάμαι ἔκειντο βεβαίως οὐχὲν ἐνταῦθα, ὅπου κεῖνται σήμερον, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Λιμνῶν εἰς τὴν παραλίαν, πιθανώτατα δὲ πρὸς Ν. τοῦ χωρίου Σιτισίθης, ὅπου νῦν ἐρείπια ἀρχαίας ἀκροπόλεως ἐπὶ βουνοῦ εὐρέθησαν. Ἐσφαλμένη ἔρα ἡ ὀνομασία τοῦ νῦν δήμου Ἀλαγονίας, κάλλιον κλητέου Δευθαλίων ἢ Λιμνῶν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχαία Ἀλαγονία, μία ἐκ τῶν 23 πόλεων τῶν Ἐλευθερολακίων, ἔκειτο ἐκεῖ, ἐνθα οἱ Φράγκοι κατόπιν ἔκτισαν τὸ φρούριον τῆς Ζαρνάτας ἐν τῷ νῦν δήμῳ Ἀθίας.

Τὸ δὲ πεδινὸν τμήμα τοῦ Νέδοντος ἀπετέλει τὴν περιοχὴν τῆς περιωνύμου πόλεως τῶν Φαρῶν, τῆς ὁμηρικῆς πατρίδος τοῦ τὸν Τηλέμαχον ξενίσαντος Διοκλέους, τῆς δι' ὅλης τῆς ἀρχαιότητος ἰσχυρῶς κατοικοῦμένης. Ὁ Πausανίας εὗρεν ἐν Φαρῶν ναὸν τῆς Τύχης καὶ ἠρώων

των Ἀσκληπιαδῶν Νικομάχου καὶ Γοργάσου, εἰς οὓς ἀκόμη θυσίας προσέφερον, καὶ ὀλίγον μακρὰν αὐτῶν τὸ ἄλσος τοῦ Ἰαρινεῖου Ἀπόλλωνος καὶ παρ' αὐτῷ πηγὴν, ἐπίσης δὲ παρ' αὐτὴν καὶ ναὸν τῆς Νεοδουσίας Ἀθηνᾶς· καὶ ὁ μὲν Στράβων τοποθετεῖ αὐτὰς παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Νέδοντος εἰς ἀπόστασιν πέντε σταδίων ἀρχαίων, ἧτοι 963 μέτρων γαλλικῶν, ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὁ δὲ Πausanias εἰς ἀπόστασιν 6 σταδίων ἧτοι 1155 μέτρων. Καὶ οἱ μὲν ξένοι ἀρχαιολόγοι τοποθετοῦσι τὴν πόλιν ταύτην ἐπὶ τοῦ τῆς πόλεως μας φραγκικοῦ φρουρίου, ὅπερ συμφωνεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας καὶ παρέχει τῷ ὄντι θέσιν καλὴν πρὸς ἀρχαίαν ἀκρόπολιν· ἐξηγοῦσι δὲ τὴν ἔλλειψιν ἀρχαίων μνημείων ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ θέσις καθ' ὅλους τοῦ αἰῶνος καταφύθη καὶ ἔνεκα τῶν ἀδιακόπων οἰκοδομῶν τὰ ἀρχαῖα ἔχνη ἐξητηλῆθησαν· ἐξηγοῦσι δὲ καὶ τὴν μεγαλειτέραν σήμερον ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἧτις ἀνέρχεται περίπου εἰς 1950 γαλλ. μέτρα, ἐκ τοῦ ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἡ περαλία προσεχώσθη καὶ ἐχειρῶθη ὑπὸ τοῦ Νέδοντος, ὡς συνέβη καὶ ἐν Παμίσῳ· πρὸς τοὺς ξένους ὁμῶς γεωγράφους διαφωνοῦσι τινες τῶν ἡμετέρων καὶ μάλιστα ὁ Κομνηνὸς διακρίνων δύο Φαρὰς, ὁμηρικὴν καὶ δωρικὴν· τοποθετεῖ λοιπὸν τὴν μὲν ὁμηρικὴν ἐπὶ τοῦ κωνοειδοῦς βράχου τοῦ νῦν χωρίου Γιαννίτσης, ὅπου τῷ ὄντι ὑπάρχουσι σημαντικὰ τεῖχη πανάρχαια, πελασγικὰ μᾶλλον, καὶ ἄλλα πολλὰ ἔχνη παναρχαίας κατοικίας, ὡς καὶ ἐγγύς παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου ἐνεπίγραφοι πλάκες εὑρεθεῖσαι πιστοῦσι τὴν ὑπαρξίν πόλεως· ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, σιγῶσι δὲ περιέργως περὶ τούτων ἀρχαιοί τε καὶ νεώτεροι γεωγράφοι, ἐκτὸς ἂν τοποθετήσῃ τις ἐκεῖ τὰς ἀρχαίας Καλάμας καὶ οὐχὶ ἔνθα ἄνω εἵπομεν τὰς δὲ δωρικὰς Φαρὰς τοποθετεῖ ὁ Κομνηνὸς ἐν τῇ νῦν θέσει Παληάχωρα Α. τῆς νῦν πόλεως· ἧτις ὁμῶς κατὰ τὴν γνώμην μου δὲν παρέχει τὸ ἐνδόσιμον τοπολογικῶς πρὸς θέσιν ἀρχαίας πόλεως· τὸν δὲ ναὸν τῆς Νεοδουσίας Ἀθηνᾶς τοποθετεῖ ὁ Κομνηνὸς ἐκεῖ ὅπου νῦν ἡ πλατεῖα τῆς Φραγκολίμνης, ὁμηθεῖς ἐξ ἔχνην ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἐκεῖ εὑρεθέντος· ἐπὶ τῶν διχογνωμιῶν τούτων ἐγὼ τοῦλάχιστον διστάζω ν' ἀποφθῶ, ἀποδεχόμενος δὲ μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν ὁμῶς ὄντων γνώμην τῶν ξένων ἀφίνω εἰς κρείττονας ἐμοῦ καὶ εἰδικωτέρους· καὶ ἐρευνήσωσιν ἐπιστημονικῶς τὸ πρῶμα· πῆν αὐτὴν ἀμφιβολίαν ὑπέδειξα καὶ ὅτε συνέγοντο τὸ ἕθρον Καλάμα διὰ τὸ ἐγκουλοπιδικόν,

λεξικόν, οὐ εἶμι συνεργάτης.

NAN. ἀπὸ τῶν Φαρῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 13500 γαλ. μέτρων ἔκει-
το ἡ Μεσσηνιακὴ Ἀβία, ἢ παρ' Ὀμήρῳ χοροτόφος Ἴρη, ἣτις ἐπὶ Παυ-
σανίου διέσωζεν ἱερὰ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τὰ ἔχνη
αὐτῆς εὐρέθησαν ἐπὶ τῆς νῦν κατεστραμμένης ἐκκλησίας τῆς παλαιᾶς
Μαντινείας μεταξὺ τῶν δύο χωρίων Μεγάλῃ καὶ Μικρᾷ Μαντινεία.
Τὸ κατὰ τὴν ὁδὸν Φαρῶν — Ἀβίας ὑπὸ τοῦ Πλυτανίου παρατηρηθὲν
ἄλμυρόν ὕδωρ εἶνε βεβαίως ἡ νῦν θείσι τοῦ Ἀλμυροῦ. Περαιτέρω πρὸς
N. τῆς Ἀβίας ὁ νῦν χεῖμαρρος Σάνταβα, παρ' ἀρχαίοις κελούμενος
Χοῖριος χαράδρα, ἀπετέλει τὴν ἐκεῖ ὄροθετικὴν γραμμὴν Μεσσηνιακῆς
καὶ Λακωνικῆς, εἰ καὶ ἐπὶ τῶν ὀμηρῶν χρόνων φαίνεται ὅτι καὶ ἡ
Καρδαμύλη ὑπήγετο εἰς τὴν Μεσσηνίαν.

Ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθη; τοῦ Παμίσου παραλίως βαδίζων τις συνήν-
τα τὴν πόλιν Κορώνην, ἣτις, ὡς τὰ ἔχνη τῆς δεικνύουσιν, ἔκειτο ὑπε-
ράνω τοῦ νῦν Πεταλιδίου κατὰ τοὺς ΝΑ. πρόποδας τοῦ ὄρους Λυκο-
δήμου, ὑπερὶ αἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν Μχθίαν. Ἡ Κορώνη, πιθανώτατα κα-
τέγουσα τὴν θέσιν τῆς ὀμηρικῆς Αἰπείας, ἀνεκτίσθη ἐπὶ Ἐπαμινώνδου
ὑπὸ τοῦ ἐκ Κορωνείας τῆς Βοιωτίας Ἐπιμελίδου, ὅστις τῇ ἔδωκε τὸ
ὄνομα τῆς ἰδίας πατρίδος. Ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον ἰαοὶ τῆς Παιδοτρόφου
Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἄγαλμα τοῦ Διὸς
Σωτήρος καὶ ἐν τῇ ἀκροπόλει ναὸς καὶ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς κρατούσης
κορώνην. Ἐγγὺς τῆς Κορώνης παρὰ τὴν θάλασσαν ἦτο ὁ λεγόμενος
λιμὴν τῶν Ἀχαιῶν, πιθανῶς ὁ νῦν ὕρμος τοῦ Πεταλιδίου, καὶ 3850
μ. μακρὰν τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς πόλεως ἡ πηγὴ Πλατανιστῶν, ἐξ ἧς ῥε-
ούσης ἐντὸς πλατάνου ὑδρεύετο ἡ πόλις, καὶ ποταμὸς μικρὸς Βίας ἐκ-
βάλλων εἰς τὴν θάλασσαν.

Εὐθεῖα γραμμὴ ἀγομένη ἀπὸ Πεταλιδίου εἰς Πύλον ὠριζε τὴν χειρ-
σόνησον τοῦ Ἰριου ἢ τοῦ νῦν Ἀκρίτα. Ἐν ταύτῃ πλην τῆς ῥηθείσης
Κορώνης ἔχομεν νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τὰς Κολωνίδας, τὴν Ἀσίνην
καὶ τὴν Μοθώνην. Καὶ αἱ μὲν Κολωνίδες ἔκειντο ΒΔ. τῆς νῦν Κορώνης
ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου Κάστέλλια, ὅπου ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως
εὐρέθησαν, καὶ ἐκεῖ που πλησίον ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος συνωδευμένος
μετὰ ἱατρειῶν ἀσθενῶν, οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης, 15 1)2 χιλιάμετρα
μακρὰν τῆς Κορώνης. Ἐπὶ τῆς νῦν ὁδῆ Κορώνης πιθανώτατα, ἂν καὶ
ἀρχαῖα ἔχνη πολλὰ δὲν εὐρέθησαν ἕνεκα τῆς βενετοτουρκοκρατηθείσης

πόλεως, ἔλειτο ἡ πόλις Ἀσίγη, ἣν οἱ Σπαρτιᾶται μετὰ τὸν α. Μεσσηνιακὸν πόλεμον ἔδωκαν εἰς τοὺς ἐξ Ἐρμιόνης ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐκδιωθέντας δρυοπικῆς φυλῆς Ἀσινάϊους. Εἶχε καὶ ναοὺς Ἀπόλλωνος καὶ Δρύσπος καὶ ἔπειχε 7300 γαλ. μέτρα ἀπὸ τῶν Κολωνίδων καὶ ἀπὸ τῆς ἄκρας τοῦ Ἀκρίτα ἡ αὐτὴ θέσις ὡς ἐξέχουσα ἀρχαιότερον πειθωνῶς ἐκαλεῖτο Ῥίον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς χερσονήσου. Ἀπέναντι τοῦ Ἀκρίτα ἦτο ἡ νῆσος Θηλανοῦσα, τὸ νῦν Βενέτικο, ἔρημος ἐπὶ Πλευσανίου, καὶ πρὸς Δ. αὐτῆς αἱ νῆσοι Οἰνοῦσαι, ἡ νῦν Σαπιέντσα· μεταξύ δὲ Ἀκρίτα καὶ Μοθώνης ὁ λιμὴν καὶ πόλις Φοινικοῦς, ἐνθα νῦν ἐρείπια ἀρχαίας κατοικίας καὶ ῥωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων εὐρέθησαν. Ἡ δὲ Μεθώνη ἢ Μοθώνη, ἡ παρ' Ὀμήρῳ λεγομένη Πήδαστος, ἡ τὸν ἀρχαιότατον τεχνικὸν λιμένα τῆς Μεσσηνίας ἔχουσα, ἡ ἔχουσα τὰς καλλιτέρας παραδόσεις περὶ τοῦ ὠραιότερου οἴνου, ἐκεῖτο ἀκριβῶς ἐνθα κατόπιν οἱ Βενετοὶ ἔκτισαν τὸ ὀνομαστὸν κάστρον τῆς Μοθώνης καὶ ἐνθα καὶ νῦν κεῖται ἡ πόλις· καὶ ὅτε οἱ Ναυπλιεῖς ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀργείων, ἐγκατέστησαν αὐτοὺς οἱ Σπαρτιᾶται ἐν αὐτῇ, δι' ὅλης δὲ τῆς ἀρχαιότητος ἔμενε σημαντικὴ πόλις μεθ' ὅλην τὴν πανωλεθρίαν, ἣν ὑπέστη ποτὲ παρὰ τῶν πειρατῶν τῆς Ἰλλυρίας, ὕτινες τὴν διήρπασαν, ὑπῆρχε δ' ἐν αὐτῇ ναὸς τῆς Ἀνεμώτιδος Ἀθηνᾶς καὶ ἡρώων τοῦ Διομήδους κτισθὲν ὑπὸ τῶν ἐκ Ναυπλίας ἀποίκων.

Κατόπιν ἐπὶ τῆς Δ. παραλίας 19 χιλιομέτρα πρὸς Β. τῆς Μεθώνης ἐπὶ τοῦ Κορυφασίου βουνοῦ, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶνε τὸ φρούριον τοῦ πκλαιοῦ Ναυκρίνου, εὐρίσκομεν τὴν τε ὀμηρικὴν Πύλον τοῦ Νέστορος καὶ τὴν κατόπιν ἱστορικὴν τῆς Μεσσηνίας Πύλον τὴν ὑπὸ τῶν Δωριέων Κορυφάσιον καλουμένην, ὅπου ὁ Πλευσανίας εὐρεῖ ναὸν τῆς Κορυφασίας Ἀθηνᾶς καὶ ἡρώων τοῦ Νέστορος· ἡ θέσις ἐκείνη ὠχυρώθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Φράγκων, Βενετῶν καὶ Τούρκων καὶ ἀπετέλεσε μετὰ τοῦ βενετικοῦ φρουρίου Νεοκάστρου τοῦ ὑπερανῶ τῆς νῦν Πύλου τοὺς δύο ἰσχυροτάτους προμυχῶνας ἐν τῷ ἐπιστήμῳ λιμένι τῆς Πύλου, τοῦ ὁποίου τὴν στρατηγικὴν καὶ ἀσφελῆ θέσιν ἐξασφαλίζει ἡ ἀπὸ Δ. κατὰ μῆκος ἐκτεινομένη νῆσος Σφακτηρία ἢ Σφαγία ἡ τοσαῦτα ἱστορικὰ ἄθλα φέρουσα ἐπὶ τῆς βραχέως ῥάχεως αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Πελ. πολέμου καὶ ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ ἐκ τῶν τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων. Παρατρέχων τὰ τῆς πυλιακῆς ἐπικρατείας καὶ εἰδικῆς τοπογραφίας, εἰδικῆς μελέτης χρῆζοντα, σημειῶ ὅτι ἐν τῇ παραλίᾳ ἀ-

πὸ Πύλου μέχρι τῆς Νέδας βαδίζοντες συναντῶμεν πρῶτον μὲν τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς κατοικίας Πλαταμῶδου ἀπέναντι τῆς ἀρχαίας νήσου καὶ πόλεως Πρώτης καὶ μεταξύ τοῦ νῦν Μαράθου καὶ Γαργαλιάνων, εἶτα δὲ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἐράνης μεταξύ Μαράθου καὶ Φιλιατρῶν ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν παραλίαν ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Λαγγυοῦδάρθου χειμάρρου καὶ τέλος τὰς ἀρχαίας Κυπαρισσίας ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς νῦν Κυπαρισσίας, ἣτις καὶ παρ' ἀρχαίους μὲ τὸν ναὸν τῆς Κυπαρισσίας Ἀθηνᾶς καὶ μὲ πηγὴν Διονυσιάδα παρ' αὐτῆς, ἣτις εἶνε ἡ νῦν πλουσίη πηγὴ μεταξύ τῆς πόλεως καὶ τῆς παραλίας, καὶ ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις μὲ τὴν ὀνομασίαν Ἀρκαδίαν, ὡς ἐκ τῆς γειγνιάσεως πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τῆς ἐκεῖθεν καταβάσεως κατοίκων ἴσως, ὀνομαστῆ ἔμενε. Τέλος δὲ πρὸς Β. τοῦ ποταμοῦ τῆς Κυπαρισσίας καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τῆς Νέδας ὑπῆρχεν ἡ στρατηγικὴ ἐπὶ τῶν ὄριων πρὸς τοὺς Ἡλείους θεῖαις Αὐλῶν μετὰ νκοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ὀλίγον ἀντολικώτερον ἡ πολίχνη Ὀλουρις.

Δὲν ἐπιχειροῦμεν καὶ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς νῦν ἐπαρχίας Ὀλυμπίας, διότι αὕτη παρ' ἀρχαίους δὲν ἦτο Μεσσηνιακὴ χώρα, ἀλλ' οἱ μὲν πεδινοὶ δῆμοι αὐτῆς Ἀρήνης, Βώλακος καὶ Σκιλλοῦντος ἀνήκον εἰς τὴν ἡλειακὴν Τριφυλίαν, οἱ δ' ὄρειοὶ Φιγαλίας, Ἀνδριτσαίνης καὶ Ἀλιφείρας ἀνήκον εἰς τὰς Ἀρκαδικὰς πόλεις Φιγαλίαν καὶ Ἀλιφείραν. Ἐν παρόδῳ μόνον λέγω ὅτι ἐκεῖ ἔχει τις ἐν πολλοῖς νὰ ἐνδιατρέψῃ, εἰς τὰ λουτρὰ καὶ τὸν βουνὸν τοῦ Καϊάφρα, εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ εἶρεπια τοῦ Λεπρέου καὶ τῆς Φιγαλίας, εἰς τὴν ἐν Σκιλλοῦντι ἔπαυλιν τοῦ Ξενοφῶντος καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ, μάλιστα δὲ πάντων εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος ἐπὶ κρηρῆς βουνοῦ 3 ὥρας πρὸς Ν. τῆς Ἀνδριτσαίνης, ὅστις μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Θησείου διεσώθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος σχεδὸν ὁλόκληροι, καὶ παρέχει διὰ τοῦτο πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον.

Οἱ Μεσσηνιοὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν ἠνωχλοῦντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐκ φόβου, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι περιεπλάκησαν εἰς τὸν τρίτον ἱερόν πόλεμον κατὰ τῶν Φωκέων, ἐπετέθησαν μὲν οἱ Σπαρτιαταὶ κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἀντέσχον οἱ Μεσσηνιοὶ βοηθούμενοὶ ὑπὸ τῶν Ἀρκαδῶν, Ἀργείων καὶ Ἀθηναίων, μέχρις οὗ περὶ τὸ 355 π. Χ. διὰ συνθήκης ἀνεγνώρισαν οἱ Σπαρτιαταὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μεσση-

νης. Πάντοτε ὅμως φοβούμενοι οἱ Μεσσήνιοι τοὺς προαιωνίους ἐχθροὺς συνῆψαν πρῶτοι τῶν Πελοποννησίων σχέσεις καὶ φιλικὴν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ Φιλίππου βασιλέως τῆς Μακεδονίας τοῦ πατρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἠκολούθουν ἐγγένει τὰς βλέψεις τῶν Μακεδόνων, ὅτε τῷ 322 π. Χ. μετέσχον καὶ οὗτοι μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοῦ λαμιακοῦ πολέμου κατὰ τῶν Μακεδόνων καὶ τοῦ Ἀντιπάτρου. Περὶ δὲ τὸ 300 π. Χ. ἐγένετο στάσις ἐν Ἠλείᾳ μεταξύ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν καὶ σφαγῆ, ὅτε οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Σπαρτιάτας· ἀλλ' οἱ Μεσσήνιοι μαθόντες τὸ πρᾶγμα σπεύδουσιν εἰς Ἠλεῖαν 1000 λογάδες μὲ σημεῖα λακωνικὰ ἐπὶ τῶν ἀσπίδων καὶ εὐκόλως ἀπατήσαντες τοὺς Ἠλείους καὶ διὰ τῆς δωρικῆς διαλέκτου, ἦν ὠμίλου, ὡς Σπαρτιᾶται ἐγένεον δεκτοὶ ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, οὓς ὅμως ἐκδιώξαντες παρέδωκαν τὴν χώραν τοῖς δημοκρατικοῖς καὶ κατέστησαν αὐτὴν φιλικωτάτην. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 273 π. Χ., ὅτε αὐθόρμητοι οἱ Μεσσήνιοι ἐβοήθησαν τοὺς Σπαρτιάτας ἀπειλουμένους ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπειροῦ Πύρρου, συνασφίχθησαν ἐπὶ μᾶλλον αἱ σχέσεις τῶν δύο παλαιῶν ἀντιζήλων καὶ διὰ τοῦτο πολὺ ἐβράδυναν οἱ Μεσσήνιοι ν' ἀποτελέσωσι μέρος τῆς ἀχαικῆς σημπολιτείας, ἧς φανερὰ ἀντιζήλος ἦτο ἡ Σπάρτη. Περὶ δὲ τὸ 221 π. Χ. διὰ χρηματικῶς λόγους, δηλ. πρὸς λαφυραγωγίαν, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὴν Μεσσήνην προσβαλὼν αὐτὴν ἀπὸ τῆς λακωνικῆς πυλῆς ὁ Δημήτριος υἱὸς τοῦ προτελευταίου βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου· ἀλλ' ἐν πρώτοις μὲν ὑποπευθέντες οἱ Μακεδόνες ὡς Σπαρτιᾶται, εὐθύς ὅμως ἐννοηθέντες προσεβλήθησαν κειριώτατα ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ ἀπηυδηκότες ἐκ τῆς πρῶνῃ πόρειας, προσβάλλόμενοι δ' ἐν τῇ πόλει πανταχόθεν καὶ ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐκ τῶν στεγῶν μὲ κεράμους καὶ λίθους, ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν πρὶν βλάβῃεν εἰς τι τὴν πόλιν· ὑπέστησαν ὅμως τὰ παράγια αὐτῶν περὶ τὸ 330 π. Χ. πολλὰς καταστροφὰς ὑπὸ τῶν πειρατῶν τῆς Ἰλλυρίας, καὶ μάλιστα ἡ Μεθώνη, καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν ἀπὸ τοῦ 220—217 συνεμάχουν τοῖς Ἀχαιοῖς. Ἐντῷ μεταξύ δ' ὅτε ἐτυράννησε τῆς Σπάρτης ὁ Νάβις, ἐκυρίευσεν τὴν Μεσσήνην ἐξ ἐφόδου καὶ ἐλεηλατήσεν αὐτὴν περὶ τὸ 200, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ οἱ Μεσσήνιοι, Σπαρτιᾶται καὶ Ἠλεῖοι ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Ῥωμαίων τῷ 192 π. Χ., οἱ Ἀχαιοὶ ὑπὸ

τὸν Φιλοποίμενα, τὸν μέγαν στρατηγὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκ Μεγάλης πόλεως, κατέλαβον τὴν Σπάρτην, ἐφόνευσαν τὸν Νάβιν καὶ τῆ συναινέσει καὶ τῶν Ῥωμαίων ὅλη ἡ Πελοπόννησος προσηρτήθη εἰς τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν, ἐπομένως καὶ ἡ Μεσσηνία ἀπὸ τοῦ 191 π. Χ. μέχρι τῆς πτώσεως ὑπὸ τοῦς Ῥωμαίους τῷ 145 π. Χ. ἡ δ' ἐπανάστασις τῆς Μεσσηνίας ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν τῷ 183 π. Χ. ἦτο στιγμιαία, διότι ἀπεστάτησαν μὲν ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ δημοκρατικοῦ Δεινοκράτους καὶ καταλαβόντες τὰς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν διόδους ἀπέκρουσαν τοὺς πρώτους σπεύσαντας ὑπὸ τὸν Φιλοποίμενα ἰππεῖς καὶ συλλαβόντες ζῶντα ἐφόνευσαν τὸν μέγαν ἄνδρα, ἀλλ' εὐθύς μετὰ ταῦτα ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν Λυκόρτας ὁ πατὴρ τοῦ Πολυβίου ἐκ Μεγάλης πόλεως, καὶ τοὺς Μεσσηνίους δι' ἐκστρατείας ἐτιμώρησε καὶ προσήρτησεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀχαικὸν καὶ τὴν κόνιν τοῦ Φιλοποίμενος ἀνακομίσας θριαμβευτικῶς ἔθαψεν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Πρακτηροῦμεν ὅμως ὅτι τότε πόλεις τινὲς τῆς Μεσσηνίας προσετέθησαν εἰς τὴν ἀχαικὴν συμπολιτείαν ὡς ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς Μεσσηνίας μὲ ἰδίαν ἐντοπίαν διοίκησιν, καὶ καιαῦται ἦσαν ἡ Ἀβία, αἱ Φαραί, ἡ Θουρία, ἡ Κορώνη, καὶ ἡ Ἀσίνη. Τέλος δὲ μετὰ τὴν πτώσιν ὑπὸ τοῦς Ῥωμαίους ἠκολούθησαν τὴν κοινὴν τύχην τῶν λοιπῶν Πελοποννησίων καὶ μόνον ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ μεταξὺ Αὐγούστου καὶ Ἀντωνίου οἱ μὲν Σπαρτιάται ἦσαν ὑπὲρ τοῦ πρώτου, οἱ δὲ Μεσσηνιοὶ ὑπὲρ τοῦ δευτέρου, ἡ δ' Αὐγούστος μετὰ τὴν νίκην ἐδώρησεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας πρὸς εὐγνωμοσύνην ὡς περιόικους τὰς πόλεις Θουρίαν, Φαρὰς καὶ Ἀβίαν, μέχρις οὗ ὁ διάδοχος τοῦ Αὐγούστου Τιβέριος ἐπανεξέρε τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἐκανόνισε κατὰ τὸ ἀρχαῖον τὰ ὅρια τῶν δύο ἐπαρχιῶν.

ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς συναλλαγῆς ἐπὶ μὲν τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων μόνον αἰγινήτικα καὶ ἀργεῖα νομίσματα ἐκυκλοφόρουν ἐν Πελοποννήσῳ, ὅτε δὲ κατόπιν ὄλαι αὐτῆς αἱ πόλεις ἐκοπτον ἰδιαιτέρως νομίσματα, ἡ Μεσσηνία ἦτο δούλη ὥστε Μεσσηνιακὰ νομίσματα ἄρχονται κυπτόμενα ἀπὸ τοῦ Ἐπαμινώδου καὶ ἐν πρώτοις μὲν ἠκολούθησαν οἱ Μεσσηνιοὶ τὸ αἰγινήτικόν νομισματικὸν σύστημα, οὗ ἡ δραχμὴ ἐζύγιζεν 6, 22 γραμμάρια. κατόπιν τὸ μακεδονικὸν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ τέλος τὸ ἀχαικὸν, ἀφ' ἧς προσεχώρησαν εἰς τὴν ἀχαικὴν συμπολιτείαν. Μέχρι τοῦδε λοιπὸν εὐρέθησαν 80 περίπου τύποι Μεσ-

σηνιακῶν νομισμάτων, ἀργυρῶν καὶ χαλκίνων· καὶ τὰ μὲν ἀργυρᾶ εἶνε μόνον τῶν πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς δουλείας, τῶν χαλκίνων ὅμως πολλὰ ἐκόπησαν καὶ ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὅτε ἐπετρέπετο εἰς τὰς πόλεις νὰ κόπτωσιν ἴδια νομίσματα, ἀλλὰ μόνον χαλκίνα. Χρυσᾶ ὅμως νομίσματα ἐν Πελοποννήσῳ εὑρέθησαν δύο μόνον πόλεων, τῆς παρὰ τὴν Ὀλυμπίαν Πίσσης καὶ τῆς Σικυῶνος. Καὶ οἱ μὲν 40 περίπου τύποι νομισμάτων ἐκόπησαν ἐν Μεσσηνίᾳ ὡς ἔδρα τῆς Μεσσηνίας, 6 δ' εἶδη εὑρίσκομεν κεκομμένα ἴδια ὑπὸ τῆς πόλεως Ἀσίνης, 7 εἶδη ὑπὸ τῆς Θουρίας, 3 εἶδη ὑπὸ τῶν Κολωνίδων, 3 εἶδη ὑπὸ τῆς Κορώνης, 5 ὑπὸ τῆς Κυταρισσίας, 6 ὑπὸ τῆς Μεθώνης καὶ 5 ὑπὸ τῆς Πύλου. Τῶν δὲ Φαρῶν καὶ τῆς Ἀθίας, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, δὲν εὑρέθησαν ἴδια νομίσματα εἰτέτι.

Καὶ ἐκ μὲν τοῦ κοινῶ τῶν Μεσσηνίων ἔχομεν πολλὰ νομίσματα φέροντα ἐτέρωθεν μὲν κεφαλὴν Διὸς ἠμῆτρος, τῆς θεᾶς τῶν Μεσσηνιακῶν μυσθηρίων, ἐτέρωθεν δὲ τὸν Ἰθωμάταν Δία κρατοῦντα κεραυνοῦν τῇ μιᾷ χειρὶ, τῇ δ' ἄλλῃ αἰτόν. Πλὴν πολλῶν εἰδῶν τοιούτων τύπων ἔχομεν ἄλλα μὲ κεφαλὴν Ἰθωμάτα Διὸς ἐτέρωθεν καὶ μὲ τρίπουν ἐτέρωθεν, ἢ μὲ κεφαλὴν Ἀμῆτρος καὶ τρίπουν, ἢ μὲ κεφαλὴν τῆς ἡρωίδος Μεσσήνης μὲ πύργον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ πέπλον καὶ ἐτέρωθεν Δία, ἄλλα μὲ Μεσσήνην καὶ Ἀσκληπιὸν καὶ ἄλλα ἄλλου εἶδους· ἐπίσης ἔχομεν καὶ νομίσματα μὲ τὸν γενικὸν τύπον τῆς ἀχ. συμπολιτείας καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀχαιῶν Μεσσηνίων, καὶ ἄλλα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς μὲ τὰ ὀνόματα τῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Λύρηλιου, Κομμόδου, Λευκίου Βάρου, Σεπτ. Σεβήρου, Ἰουλίας Δόμνας, Καρακάλλα, Γέτα, κλ. καὶ ἐτέρωθεν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Μεσσηνίων καὶ μὲ Ἀσκληπιὸν, Δία, Ἡρακλέα, κ.λ.

Ἐκ δὲ τῆς Ἀσίνης ἔχομεν μόνον νομίσματα τοῦ τύπου τῆς ἀχ. συμπολιτείας καὶ χαλκίνα τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων μὲ τὰ ὀνόματα πολλῶν, ὡς ἂν αὐτοκρατόρων καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀσιναιῶν καὶ μὲ κεφαλὰς Ἀσκληπιοῦ, Τύχης, κλ.

Ἐκ τῆς Θουρίας ἔχομεν νομίσματα ὡς ὅπως ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ 220 π.Χ. μὲ κεφαλὰς Ἀθηνᾶς (τῆς πολιούχου αὐτῶν), Διὸς ἠμῆτρος ἢ Ἰθωμάτα Διὸς καὶ μὲ ἐπιγραφὴν ἐτέρωθεν Θεοῦ (δηλ. Θουριατῶν) ἐντὸς σφραγίδος ἐκ σταχύων. Ἐπίσης καὶ ῥωμαϊκὰ μὲ τὰ ὀνόματα διαφόρων, ὡς ἂν, αὐτοκρατόρων καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Θουριατῶν καὶ κεφαλὰς Δι-

δὲ, Ἀθηνᾶς, Ἀσκληπιοῦ, κλ.

Τῶν δὲ Κολωνίδων ἔχομεν μόνον ῥωμαϊκὰ αὐτοκρατορικὰ μὲ τὰ ὀνόματα αὐτοκρατόρων καὶ ἐτέρωθεν παρὰ τῆ ἐπιγραφῆ Κολωνείων ἢ Κολωναιτῶν καὶ κεφαλᾶς Τύχης, Ποσειδῶνος, Ἀσκληπιοῦ, Ἀφροδίτης, κλπ.

Τῆς δὲ Κορώνης ἔχομεν καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοῦ 220 π. Χ. μὲ κεφαλὴν Ἀθηνᾶς τῆς πολιούχου αὐτῶν καὶ ἐτέρωθεν βότρυ, καὶ ἐπίσης χάλκινα μὲ τὸν τύπον τῆς Ἀχ. συμπολιτείας καὶ ἐπιγραφὴν Ἀχαιῶν Κορωνάων.

Τῆς δὲ Κυπαρισσίας ἔχομεν μόνον ῥωμαϊκὰ μὲ ὀνόματα αὐτοκρατόρων καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Κυπαρισσιέων καὶ κεφαλὴν Ἀσκληπιοῦ, Τύχης, Ἀθηνᾶς, Διονύσου, κλ.

Τῆς δὲ Μεθώνης ἔχομεν καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ 270 π. Χ. μὲ εἰκόνα Ἡφίστου κρατοῦντος δᾶδα, καὶ προσέτι καὶ ῥωμαϊκὰ μὲ ὀνόματα αὐτοκρατόρων καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Μεθωναίων καὶ κεφαλᾶς Τύχης, Ἀθηνᾶς, Ἀσκληπιοῦ, Ποσειδῶνος, Ἀρτέμιδος· ἐν δὲ ἔχει ἐτέρωθεν τὸν λιμένα τῆς πόλεως μετ' ἀγάλματος κατὰ τὴν εἴσοδον.

Ἐκ τῆς Πύλου τέλος ἔχομεν μόνον ῥωμαϊκὰ μὲ ὀνόματα αὐτοκρατόρων καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Πυλίων καὶ κεφαλᾶς Ἀσκληπιοῦ, Ἀθηνᾶς, Διονύσου, αἰγός, κλ.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν ἀκροθιγῶς σχεδὸν μνημονευθεισῶν πόλεων καὶ πολιχνῶν τῆς Μεσσηνίας καὶ πᾶσα βεβαίως ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ χωρίων καὶ κατοίκων, ὧν τὰ ἔχνη ἠφανίσθησαν διὰ τὴν πάροδον τῶν χρόνων καὶ μόνον τῶν τειχῶν καὶ μεγάλων οἰκοδομημάτων τῶν πόλεων μόλις διεσώθησαν ἔχνη. Ὑπολογίζει δὲ ὁ Κλίντων ὅτι μετὰ τὸν Ἐπαμινωνδα κατ' ἀναλογίαν τῶν λοιπῶν Ἑλλ. χωρῶν ἡ Μεσσηνία περιελάμβανε περὶ τὰς 150 χιλ. κατοίκων, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς δουλείας βεβαίως ἦσαν πολὺ ὀλιγώτεροι.

Μετὰ τὴν ἄνω σκιαγραφίαν, κύριοι, τῆς ἀρχαίας Μεσσηνίας μέρη τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἀπαιτεῖται πρὸς τὴν ὅλην συμπλήρωσιν τῆς συνοπτικῆς τοπικῆς ἱστορίας τῆς Μεσσηνίας καὶ μία συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν κατ' αὐτὴν ἐπὶ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων χρόνων διότι καὶ ἡ βυζαντινὴ μεγάλη πόλις Ἀνδροῦσα καὶ ἡ φραγκικὴ Καλαμάτα, καὶ αἱ βενετικαὶ Κορώνη, Μεθώνη, Ναυαρίνον καὶ Ἀρκαδιζὴ καὶ ἡ μητροπόλις τῆς Χριστιανουπόλεως καὶ αἱ διάφοροι μὲν καὶ τοῦ

τότου καὶ οἱ διάφοροι ναοὶ ἐκτισμένοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ ἀρχαίων
 ναῶν καὶ τὰ τοπεῖα τῶν μαχρῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς τὸ Μηνιάκι,
 καὶ ἄλλα εἶνε ἐπίτης πλήρη περιπετειῶν καὶ ἱστορικῶν ἀναμνήσεων,
 ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἡ ὥρα τοῦ ἔτους καὶ αἱ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός
 μου ἐργασίαι δέν μοι ἐπιτρέπουσι πλέον ἤδη νὰ παρασκευάσω τὴν
 ἐργασίαν ταύτην.

Περαιῶν λοιπὸν καὶ τὴν διὰλέξιν μου ταύτην, πρὸς τοῖς συγχαρη-
 τηρίοις μου πρὸς τὸν ἀξιότιμον τοῦτον ἐμπορικὸν σύλλογον διὰ τὴν
 εὐγενῆ πρωτοβουλίαν τῶν διαλέξεων, λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ συστή-
 σω καὶ πρὸς τοὺς ἀξιότιμους λογίους τοῦ τόπου τούτου ὅτι ὀφείλουσι
 καὶ τὸν σύλλογον καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν τείνουσαν εἰς διδασκα-
 λίαν τοῦ λαοῦ νὰ συντρέχωσι. Καθὼς βεβαίως ἡμεῖς οἱ λόγοιοι ἔχομεν
 τὴν ἀξίωσιν νὰ προτιμώμεθα τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς σχέσεσιν, ἐν τῇ κοι-
 νωνικῇ θέσει, ἐν ταῖς ἀξιώμασιν, ἐν ταῖς ἐκλογαῖς καὶ πανταχοῦ, καὶ
 καθὼς ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν νὰ τρεφώμεθα, μοχλοῦντες μὲν καὶ ἡμεῖς,
 ἀλλ' ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ λαοῦ, αὐτῶς ὀφείλομεν, ἀφοῦ ἡ μοῖρα ηὐε-
 ησεν ἡμᾶς νὰ καταλάβωμεν ἐπιζήλον θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὀφείλομεν,
 λέγω, κατὰ τὰς δυνάμεις μας ἕκαστος, νὰ διδασκώμεν τὸν λαὸν καὶ
 νὰ κερτιῶμεν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός
 μας προσκεκολλημένον ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος πρὸς τε ἑαυτὸν
 καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ πρὸς τὸν θεὸν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα· ἡ ἀδι-
 αφορία δὲ τούτοις προέπει νὰ νομίζεται ὡς ἀδιαφορία πρὸς τὴν
 κοινωνίαν, ἐν ἣ ζῶμεν. Διὰ τοιαύτης δὲ ἀκριβοῦς δραστητικῆς ἐνεργείας
 τῆς πολιτείας, τῶν σωρατείων, τῶν λογίων καὶ τῶν ἰπισημοτέρων προ-
 σώπων τῆς κοινωνίας, εἶνε δυνατόν νὰ παρασκευάζωμεν ἕκαστος, ὡς
 δύναται, τὸ ἔθνος καὶ πρὸς τὴν ἀτομικὴν εὐδαιμονίαν καὶ πρὸς τὸ
 γενικὸν καλὸν τῆς Μεγάλῃς ἡμῶν Πατρίδος.

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

∞∞∞

Αιτούμενος συγγνώμην διὰ τὰ λοιπὰ παρακαλῶ τοὺς κ.κ. ἀναγνώ-
στας νὰ διορθώσωσι τὰ ἐξῆς κυριώτερα τῶν παροραμάτων.

Ἐν σελ.	5	στιχ.	6	διορθωτέον	ἀρχαίων.
»	»	»	9	»	ἄ;
»	»	»	14	»	δ'
»	»	»	15	»	ὄφελος
»	9	»	19	»	Αἰτωλοῦς
»	»	»	27	»	συνησπισμένοι
»	»	»	29	»	κατακτητοῦ,
»	10	»	3	»	ῆν
»	»	»	34	»	παρακκλίσω
»	15	»	15	»	ἴτως
»	18	»	27	»	Τηλέκλου
»	19	»	30	»	Αἰπυτιδῶν, ἐν
»	22	»	6	»	κράτιστος ποιητῆς
»	»	»	21	»	μικρονόμενον
»	»	»	25	»	ἀλόχῳ
»	»	»	26	»	καὶ περὶ
»	23	»	17	»	ἐσταφάνου
»	23	»	19	»	ὄρος
»	24	»	18	»	ὑπόθεσιν
»	»	»	34	»	π. X.
»	25	»	12	»	Εἶρα
»	27	»	28	»	Ἰρόδου ἐθαψαν καὶ τὰ
»	32	»	26	»	Μικροζουμένου
»	37	»	54	»	τοῦ
»	39	»	18	»	χιλιετηρίδας
»	40	»	33	»	ἑμμετρικῆς

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

- 1) ΑΖΑΝΙΑΣ, ἤτοι Καλαβρυτιναὶ ἀρχαιότητες, τιμω-
μένη δραχ. 12.
- 2) ΗΛΕΙΑΚΑ, ἤτοι ἱστορία, γεωγραφία καὶ ἀρχαιο-
λογία τῶν Ἡλείων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ νῦν, ἐκδι-
δόμενα κατὰ τεύχη, ὧν ἐξεδόθη μέχρι τοῦδε τὸ α'.
καὶ β'. τεύχος· ἀμφότερα δραχ. 2.
- 3) Περὶ ὄρους Φολόης καὶ τῆς πόλεως Λασιῶνος
δραχ. 0,50

Τιμᾶται δραχμῆς

ПАТРОН

